

פרק ב'

התוצר והביקושים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1984 התחולל שינוי חד בהתפתחות הביקושים המקומיים¹ ובהרכב המקורות העומדים לרשות המשק: לאחר שלוש שנים רצופות של עלייה מהירה בשימושים המקומיים² (ללא יבוא ביטחוני ישיר) ושל עלייה במשקל עודף היבוא האזרחי בכלל המקורות העומדים לרשות המשק, פחתו ב-1984 השימושים המקומיים, וקטן משקלו של עודף היבוא בכלל המקורות. הירידה בשימושים המקומיים (ללא יבוא ביטחוני ישיר) הסתכמה בכ-6.5 אחוזים, ומשקפת ירידה בכל אחד מרכיביהם. (ראה לוח ב'-1). השינוי בהרכב המקורות העומדים לרשות המשק התבטא בצמצום ניכר של עודף היבוא האזרחי ובגידול של התוצר המקומי הגולמי, אם כי בקצב נמוך. יחסית – אחוז אחד, לעומת כ-2.5 אחוזים בממוצע שנתי, בשנים 1980 עד 1983. הגידול בתוצר נזקף כמעט כולו לזכות העלייה הרבה ביצוא. מתינותה של העלייה בפעילות הכלכלית התבטאה גם בשוק העבודה: מספר המועסקים³ גדל רק כמעט (1.5 אחוזים), ואילו כוח העבודה האזרחי גדל בכ-3 אחוזים. התפתחות זו הביאה לעלייה בשיעור האבטלה, אשר הסתכמה ב-5.9 אחוזים בממוצע שנתי. השפל בשוק העבודה התבטא גם בהקטנת השכר הריאלי לשכיר בסקטור העסקי.

ההכנסה הנקייה של המשק מכל המקורות⁴ פחתה במונחים דולריים⁵, בדומה לירידה בסך הצריכה של המשק (פרטית + ציבורית), ומשמעות הדבר הקטנה ריאליית מסוימת ברמת החיסכון הלאומי השלילי, או התייצבות בשיעור החיסכון הלאומי הנקי מכל המקורות. יציבות זו הושגה חרף עלייה נכבדה בשיעור החיסכון הפרטי, מאחר שזו קווצה בירידת שיעור החיסכון הציבורי. צמצום הגירעון בחשבון השוטף במאזן התשלומים השנה (עודף יבוא פחות העברות חד-צדדיות מחוץ-לארץ. השווה גם זהותית להפרש בין החיסכון הלאומי מכל המקורות לבין ההשקעה) משקף אפוא בעיקרו את ההקטנה הניכרת בהשקעה הנקייה של המשק, ורק בחלקו – את הירידה בחיסכון הלאומי השלילי, כאמור. (תמונה שונה במקצת מצטיירת בבחינת ההכנסה, החיסכון וההשקעה הגולמיים⁶; כאן ניכרת עלייה קלה בשיעור החיסכון הגולמי, ב-1 נקודת האחוז, ותרומתו לירידה בגירעון בחשבון השוטף במאזן התשלומים היא כרבע. היתר נובע מהירידה הרבה בסך ההשקעה הגולמית.) ראוי להדגיש, שזו השנה השלישית ברציפות שבה

¹ צריכה פרטית + צריכה ציבורית, ללא יבוא ביטחוני ישיר + השקעה גולמית מקומית.

² אשר בדיעבד שווים הגדרתית לסך המקורות העומדים לרשות המשק (תוצר + עודף יבוא).

³ לעומת זאת, שעות העבודה למועסק בסקטור העסקי עלו בשיעור תמורה, כך שתשומת העבודה גדלה בקצב מהיר, יחסית לשיעור הגידול בתוצר העסקי, והדבר השתקף בירידה של תוצר לשעת עבודה.

⁴ תוצר לאומי נקי ועוד העברות חד-צדדיות נטו מחוץ-לארץ פחות תשלומי ריבית נטו של הסקטור הציבורי לחוץ-לארץ. ההעברות החד צדדיות מחוץ-לארץ תורגמו לשקלים בשער החליפין האפקטיבי ביצוא.

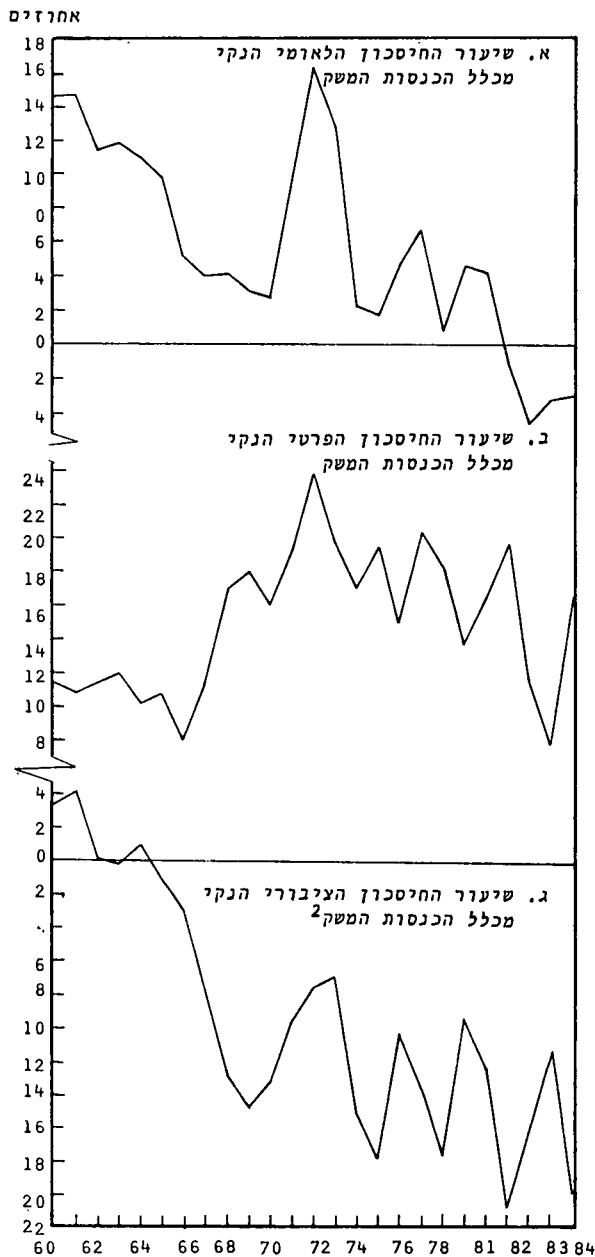
⁵ הכנסות המשק במונחי כוח קנייה (כלומר בניכוי מדד מחירי הצריכה הפרטית) ירדו אף הן, אם כי בשיעור נמוך יחסית.

⁶ בניכוי יבוא ביטחוני ישיר מצד הצריכה ומצד ההכנסה ללא מענקים לכיטחון.

לוח ב'1
המקורות והשימושים, 1982 עד 1984

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת										הערך במחירים שוטפים			
במחיר			בכמות			ממוצע							
1984	1983	1982	1984	1983	1982	1981	1984	1972	1984	1983	1982		

דיאגרמה ב' 1
 שיעור החיסכון הלאומי הנקי מכלל הכנסות המשק והתחלקותו בין הסקטור הפרטי לסקטור הציבורי, 1960 עד 1984

- (1) תוצר+העברות חר צדדיות מחו"ל. העברות החד צדדיות תורגמו למונחים שקליים כאמצעות שער החליפין האפקטיבי ביצוא.
 (2) המסים על היבוא והתמיכות ליצוא, בהחאם להגדרות החשבונאות הלאומית, נכללו כספיגה (בהתאמה) של חשבון סחורות ושירותים במאזן החשומים, ולכן הם לא נכללו בהכנסות הסקטור הציבורי נטו, כתישוב החיסכון של הסקטור הציבורי.

החיסכון הלאומי הנקי מכל המקורות הוא שלילי⁷ בהיקף נכבד – 700 מיליון דולרים לשנה בממוצע – תופעה שלא ניכרה בשנים עברו (ראה דיאגרמה ב'1'). ומשמעותה חמורה: חלק מהגידול בחובות החוץ של המשק משמש לקיום רמת הצריכה של המשק. אם תימשך מגמה זו, היא עלולה לפגוע בחידוש הצמיחה של המשק בעתיד (בהנחה שיכולתו ללוות מחוץ לארץ אינה בלתי מוגבלת) ותביא לגלגול נטל חובות החוץ על כתפי הדורות הבאים.

כאמור, הצמצום בשימושים המקומיים מבטא בחלקו תגובה מחזורית להתרחבותם הרבה בשלוש השנים הקודמות. את עיתוי הצמצום ב'1984 קבע צירוף של כמה גורמים:

(א) שינוי במדיניות שער החליפין והגדלת שיעורי המסים על היבוא. הדבר הביא להפחתת הרכישה הספקולטיבית של מוצרי יבוא (נכסי צריכה והשקעה), וכך החל תהליך התאמתה של הצריכה למגמת ההכנסה הפנויה, ושל ההשקעה – למגמת הצמיחה של המשק ולמלאי ההון הנדרש.

(ב) ירידה גדולה בנזילות הרכוש של הפרטים והפירמות בסוף 1983 (עקב מפולת המניות הבנקאיות) והעלייה בשיעור הריבית הריאלית, עוררו או אילצו את הפרטים והפירמות לדחות תכניות צריכה או השקעה. השפעת מפולת המניות הבנקאיות התבטאה גם בירידת רכוש הציבור ובהתאמת רמת התצרוכת לרמת רכוש נמוכה יותר. יש לציין, כי גורם הרכוש משפיע לא רק על הצריכה השוטפת, אלא גם על הצריכה לטווח ארוך.

גורמים נוספים שפעלו לירידה בביקושים המקומיים היו:

(ג) ירידת משקל ההכנסות משכר ומתשלומי העברה שוטפים בכלל ההכנסה הפנויה⁸. שינוי זה בהתחלקות ההכנסות משקף הן את הירידה במשקל ההכנסות משכר ברוטו, והן את הירידה בשיעורי המסים על הכנסות שלא משכר.

(ד) ירידה גדולה בהשקעות הסקטור הציבורי בענפי משק ובכנייה למגורים (הצריכה הציבורית המקומית גדלה אמנם בכ-1.5 אחוזים במונחי כוח קנייה, אך השפעת הירידה של השקעות הסקטור הציבורי היתה גדולה יותר, ולכן בסיוכום, ירדו סך הביקושים של הסקטור הציבורי, במונחי כוח קנייה, בכ-2 אחוזים)⁹. השפעת התכווצות הביקושים של הסקטור הציבורי קווצה במדת-מה משפחתו הכנסות הסקטור הציבורי; לאמור, לירידת הכנסות הסקטור נודעה השפעה מרחיבה על ההכנסה הפנויה, ובאמצעותה – על הצריכה הפרטית (ובכך נמנע צמצום רב יותר בצריכה). אם כי נראה, שמרבית תוספת ההכנסה הופנתה בדיעבד להגדלת החיסכון הפרטי¹⁰.

לעומת שיעור גידול ריאלי נמוך בהכנסה הפנויה הנובעת משכר ומתשלומי העברה שוטפים, גדלה מאוד ריאלית ההכנסה הפנויה שלא משכר, וכך התרחבה סך ההכנסה הפרטית הפנויה בכ-6 אחוזים. (ראה לוח ב'5'). כאמור, ירדה הצריכה הפרטית, ולפיכך התבטא גידול ההכנסה הפנויה בעלייה של שיעור החיסכון הפרטי, לאחר שנתיים של ירידה תלולה. הסיבות לעליית שיעור החיסכון הפרטי נעוצות בגורמים שהביאו להתכווצות הביקושים המקומיים. גורמים אלו (שנמנו לעיל) פעלו לירידת הצריכה הפרטית, בעוד ההכנסה הפנויה השוטפת ממשיכה לעלות ריאלית (כתוצאה מהירידה הרבה בשיעורי המיסוי בפועל), ולפיכך הביאו לעלייה בשיעור

⁷ כלומר, שהחיסכון הלאומי הגולמי מכל המקורות קטן מרמת הבלאי של מלאי ההון של המשק.

⁸ בהנחה שהנטייה השולית לצרוך מהכנסות משכר גדולה יותר מאשר מהכנסות אחרות.

⁹ בניגוד לגורמים המצוינים בסעיפים (א) עד (ג), אשר עוצמת השפעתם המקרו-כלכלית תלויה בתגובת הפרטים לשינויים במשתנים אלה (לפחות בטווח הקצר), הרי לשינוי בביקושים הישירים של הסקטור הציבורי יש השפעה ישירה ומיידית, התלויה פחות בתגובת הפרטים והפירמות.

¹⁰ התרשמות זו נתמכת גם בעובדה, שהירידה הריאלית במסים הושפעה מאוד מהצמצום הריאלי הניכר במס ההכנסה על חברות (ראה גם דיון בנידון בפרק ה'). "הסקטור הציבורי". לירידה במס ההכנסה על חברות השפעה עקיפה בלבד על הכנסות משקי הבית, ולכן נראה שתורמתם להגדלת התצרוכת היתה קטנה יחסית.

החיסכון הפרטי. לעומת העלייה הריאלית הרבה בחיסכון הכולל של הסקטור הפרטי (כאמור לעיל), היתה בהשקעותיו בנכסים פיסיים ירידה ריאלית. (ראה לוחות ב' 10 וב' 6א'). מכאן, שכל העלייה הריאלית בחיסכון הפרטי התרכזה בנכסים פיננסיים. העלייה הרבה בחיסכון הפיננסי הקיפה הן את הנכסים הפיננסיים המקומיים והן את הנכסים הפיננסיים בחו"ל, כולל השקעות במטבע חוץ במזומן. נראה, שגם בשנת 1984 המשיך הציבור לחשוש מפגיעה בנכסיו הפיננסיים, עקב החמרת המצב הכלכלי, וכדי להתגונן, הפנה חלק מנכסיו אלו להשקעות במטבע חוץ במזומן; זאת בניגוד ל"אמצעי ההתגוננות" בשנתיים הקודמות, שהתמקדו בעיקר ברכישת מוצרים בני קיימא.

כאמור, שיעור החיסכון הלאומי הנקי לא השתנה כמעט בשנת 1984, והוא המשיך להיות שלילי, למרות העלייה הרבה בשיעור החיסכון הפרטי — כלומר, פחת מאוד שיעור החיסכון של הסקטור הציבורי. התפתחות זו בסקטור הציבורי היתה נעוצה בעיקרה בצמצום הכנסות הסקטור ממסים¹¹. אלמלא ירידה זו במסים, היתה ההכנסה הפנויה נמוכה יותר, וסביר להניח, שאז היו הירידה בצריכה הפרטית והעלייה בחיסכון הלאומי גדולים יותר¹². בכך היה נגרם צמצום רב יותר בגירעון בחשבון השוטף במאזן התשלומים. מן הראוי להבהיר, כי אין זו טענה התומכת בשיעורי המיסוי (ברוטו) הגבוהים מדי השוורים במשק, שפגיעתם ניכרת ביעילות ניצול גורמי הייצור וברווחת הפרטים במשק. לעומת זאת, הקטנת שיעורי המיסוי בפועל כתנאי המשק הנוכחיים חייבת להיות מלווה בצמצום מקביל בהוצאות הממשלה (צריכה ציבורית, תשלומי העברה שוטפים ותמיכות לייצור המקומי) וברפורמה כללית במערכת המיסוי הבלתי יעילה, כך ששיעור החיסכון הציבורי לא ייפגע, ואולי אף יגדל.

הנפילה הגדולה בשיעור החיסכון הלאומי הנקי בשנים 1981 ו-1982 לשיעור שלילי, וייצובו בשנים 1983 ו-1984 (ברמת חיסכון שלילית של כ-3 אחוזים מכלל הכנסות המשק) נבעה בעיקרה מהמדיניות הכלכלית שנקטה משנת 1981 עד אמצע 1983. מדיניות זו התרכזה בהרחבה תקציבית רבה ובהאטת קצב הפיחותים, דהיינו ייסוף ריאלי מתמשך של השקל עד אמצע 1983¹³. (ההרחבה התקציבית התבטאה, בין השאר, בעלייה ללא תקדים בשיעור החיסכון השלילי של הממשלה בשנת 1981. בשנת 1982 צומצם אמנם שיעור החיסכון השלילי, אך רמתו היתה עדיין נמוכה לעומת ממוצע העבר — כ-16.5 אחוזים מכלל הכנסות המשק. לעומת כ-13 אחוזים בשנים 1975 עד 1980). ההוזלה היחסית המתמשכת של היבוא (ובמיוחד של מוצרים בני-קיימא) והציפיות לפיחות גדול הגבירו את הביקוש של משקי הבית למוצרי צריכה מיובאים. מגמה זו נתמכה בנזילות הרבה של תיק הנכסים, והתבטאה בירידת שיעור החיסכון הפרטי בשנים 1982 ו-1983. נוסף על כך, הירידה בחיסכון הפרטי ב-1983 ביטאה, כנראה, גם את חששות הפרטים מפגיעה בנכסיהם הפיננסיים, על רקע ההרעה המתמשכת במאזן התשלומים. המדיניות הכלכלית והשלכותיה — הקטנת שיעור החיסכון הלאומי הנקי מכל המקורות — הביאו לעלייה מהירה של הביקושים המקומיים והגירעון בחשבון השוטף במאזן התשלומים בשנים 1982 ו-1983. ההלוואות לזמן ארוך ובינוני לא הספיקו כדי לממן גירעון זה, והמשק נזקק למקורות מימון קצרי טווח (אשר הסתכמו בשנים 1982 עד 1984, בחשבון מצטבר, בכ-2.5 עד 3 מיליארדי דולרים).

¹¹ במשקל הצריכה הציבורית המקומית בכלל הכנסות המשק היתה עלייה של כנקודת אחוז אחת בשנת 1984 בהשוואה לשנה הקודמת.

¹² מספר כלכלנים סבורים, כי המיסוי אינו משפיע על הצריכה הפרטית גם בטווח הארוך, וכי הפרטים קובעים את תצורתם בהתאם להכנסות המשק מכל המקורות בניכוי הצריכה הציבורית.

¹³ בשנת 1981 היתה האטת קצב הפיחותים בשער החליפין האפקטיבי, והתבטאה בהורדת שיעור המיסוי על היבוא — הורדה שהוכרה כי היא זמנית.

כדי לרפא את חולי המשק בתחומי מאזן התשלומים והאינפלציה מן ההכרח לצמצם, קודם כול, את החיסכון השלילי של הסקטור הציבורי, שגדל מאוד בשנים האחרונות. (בשנים 1981 עד 1984 הגיע שיעורו הממוצע לכ-17.5%) (—) אחוזים, לעומת כ-13% (—) אחוזים בשנים 1975 עד 1980). דרך יעילה לטווח ארוך להשגת יעד זה היא צמצום ההוצאה הציבורית (הן צריכה ציבורית והן תשלומי העברה שוטפים לציבור), ולא הגדלת נטל המיסוי ברוטו, שהוא גבוה מאוד (שיעור המיסוי ברוטו הממוצע, כאחוז מהתוצר בשנים 1981 עד 1984, היה כ-47 אחוזים. — ראה לוח ה'6), ופוגע בצמיחת המשק. יתר על כן, מערכת המסים הנוכחית מסורבלת, בלתי יעילה, ומעוותת מאוד את המחירים היחסיים.¹⁴ לפיכך יש צורך ברפורמה כללית במערכת זו. הירידה בשימושים המקומיים, שהחלה באמצע 1983, נמשכה במהלך שנת 1984 כולה (פרט לרביע השלישי, שבו ניכרה עלייה קלה), והסתכמה בירידה של כ-9 אחוזים. צמצום עודף היבוא האזרחי החל גם הוא באמצע 1983, אך נראה שבמהלך 1984 הוא התייצב. הצריכה הפרטית לנפש פחתה בשנת 1984 בשיעור חסר תקדים, כ-8 אחוזים — לאחר עלייה מהירה של כ-6.5 אחוזים לנפש בממוצע שנתי בשלוש השנים הקודמות. צמצום זה חל חרף עלייה ריאלית בסך ההכנסה הפנויה, והקיף את כל רכיבי הצריכה (למעט שירותי דיור וקופים ומלכ"ר).

הצריכה הציבורית המקומית (האזרחית והביטחונית כאחת) לא השתנתה בכמותה השנה, לאחר עלייה מתונה ב-1.7 אחוזים בשנת 1983 ועלייה שנתי ממוצעת של כ-2.6 אחוזים בשנים 1979 עד 1982.

ההשקעה בנכסים קבועים ירדה בשנת 1984 ירידה גדולה, 13 אחוזים — לאחר עלייה מהירה של כ-13 אחוזים בשנת 1983, ועלייה מתונה יותר, כ-4 אחוזים בממוצע שנתי, בשנים 1981 ו-1982. הירידה הקיפה את כל רכיבי ההשקעה, בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים, למעט ההשקעות בתעשייה. הירידה בהשקעות הסקטור הפרטי משקפת בעיקר את הפסקת הקדמתן של רכישות ציוד וכלי רכב; פעילות זו אפיינה את שנת 1983, ונבעה מהציפיות לפיחות גדול, שאכן התממשו לקראת סוף השנה. ייתכן, שגם הממשלה פעלה לצמצום השקעות הסקטור הפרטי, בעכבה אישורי הלוואות פיתוח, וכן אפשר שמפולת המניות הבנקאיות השפיעה אף היא השפעה מצמצמת, בהפחיתה את הנכסים הנזילים של המפעלים העסקיים.

הירידה בעודף היבוא האזרחי, בסך של כ-700 מיליון דולרים, משקפת, מחר גיסא, את הירידה הכמותית של היבוא האזרחי (בכ-4 אחוזים), ומאידך גיסא — עלייה כמותית רבה ביצוא (בשיעור של 14.5 אחוזים).

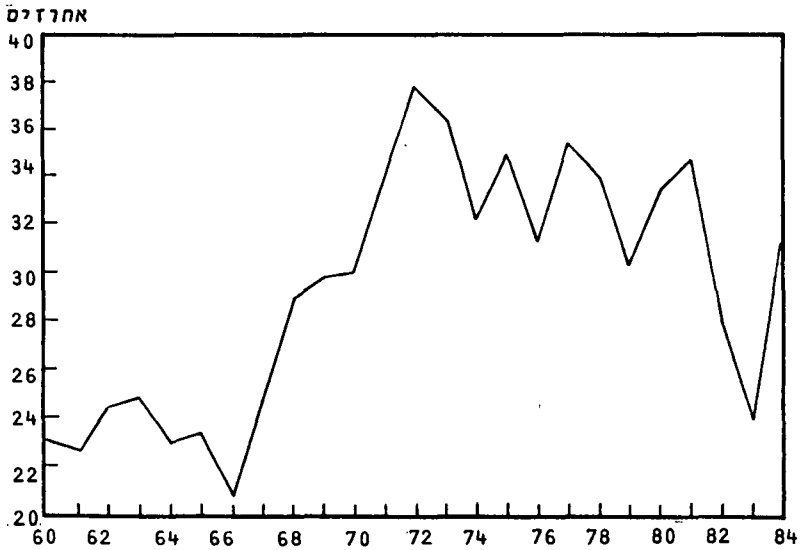
ירידת היבוא מבטאת את צמצום סך השימושים (למעט יבוא ביטחוני ישיר) וכן את ייקורו היחסי של היבוא (בשיעור של כ-2.5 אחוזים). הגידול ביצוא מוסבר בשני גורמים עיקריים: (א) התאוששות רבה בשווקים הבינלאומיים. (הסחר העולמי גדל בכ-9 אחוזים). (ב) פיחות ריאלי בשער החליפין האפקטיבי (כלומר הגדלת הרווחיות היחסית של היצוא) בכ-1.5 אחוזים¹⁵, שהסתייע בירידת הביקושים המקומיים.

¹⁴ למשל השונות במיסוי העקיף בין סחורות שונות (בעיקר מיבוא); בין סחורות לשירותים בצריכה הפרטית; המיסוי הגבוה יחסית על עבודה בהשוואה למיסוי על התמורה להון; שערי התמיכה השונים מאד הקיימים על המוצרים המסובסדים וכד'.

¹⁵ ההאצה בשיעור הפיחותים הנומינליים השתקפה בשינוי קטן יותר במחיר היחסי של היצוא בהשוואה לזה של היבוא, משום שההאצה בפיחות הנומינלי הקטינה את שיעור הסבסוד ליצוא באמצעות ביטוח שער.

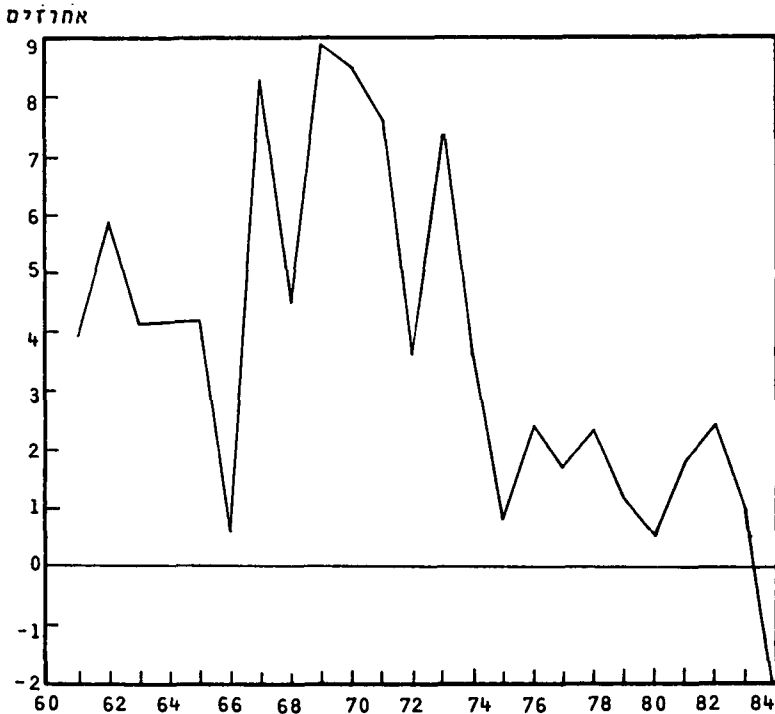
דיאגרמה ב'2

שיעור החיסכון הפרטי מההכנסה הפנויה מכל המקורות, 1960 עד 1984

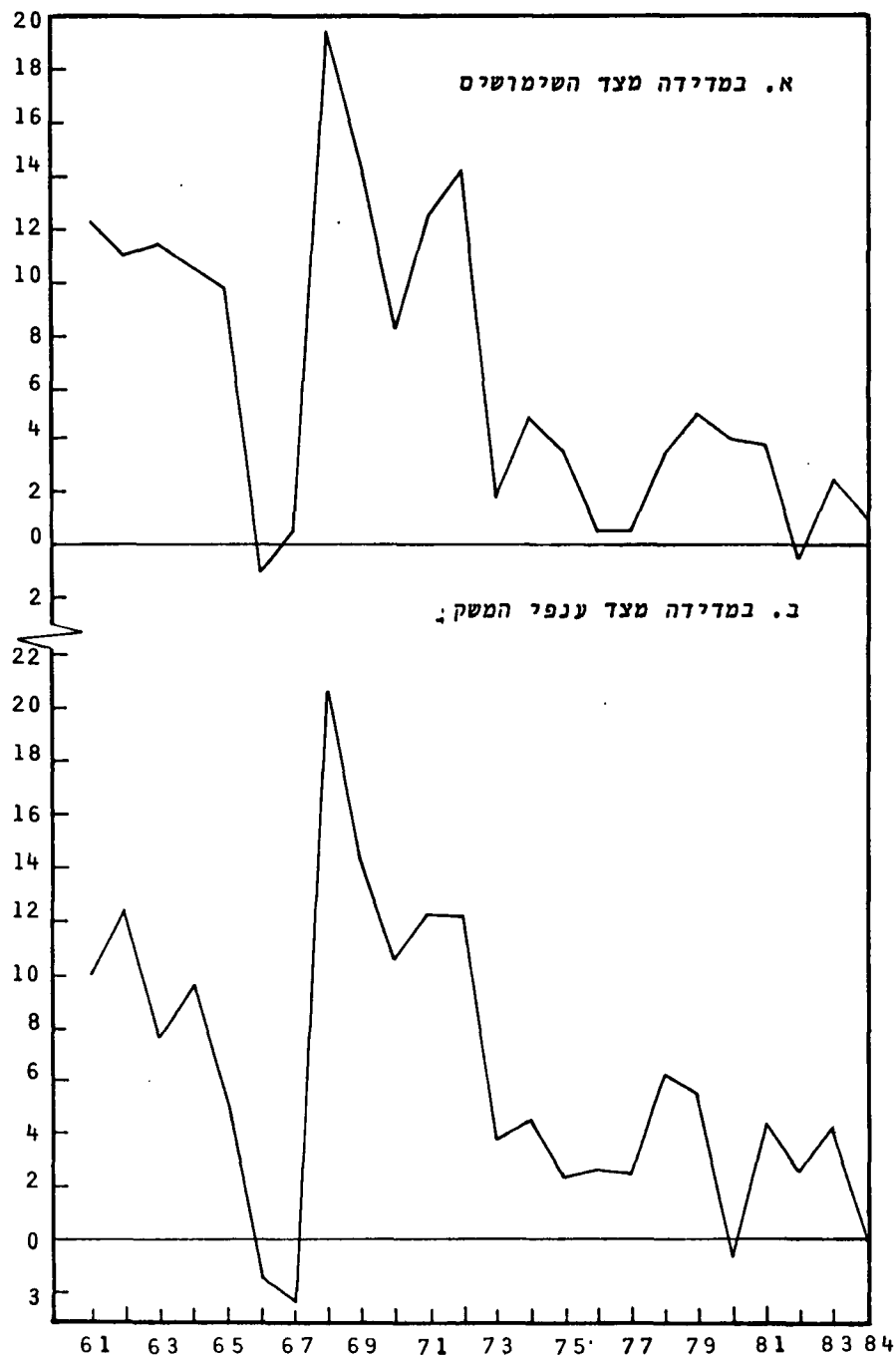
דיאגרמה ב'3

התוצר העסקי לשעת עבודה (על פי אומדן התוצר של ענפי משק), (שיעורי שינוי כמותיים) 1961 עד 1984

דיאגרמה ב'־א'
 התוצר המקומי העסקי, 1961 עד 1984
 (שיעורי שינוי כמותיים)

אחוזים

2. התוצר

בשנת 1984 חלה בתוצר העסקי עלייה אטית, יחסית (אחוז אחד), לעומת שיעור גידול ממוצע שנתי של כ-3 עד 3.5 אחוזים¹⁶ בשנים 1978 עד 1983. נראה, שהגורם העיקרי להאטת קצב הגידול של התוצר העסקי בשנת 1984 היה שינוי חד בהרכב הביקושים — ירידה רבה בביקושים המקומיים; העלייה הגדולה ביצוא לא היה בה די כדי לקזז את מלוא ההשפעה הממתנת של ירידת התוצר הנובע מהביקושים המקומיים (ראה לוח ב'-3).

לוח ב'-2

התפתחות התוצר העסקי והפריזון, 1961 עד 1984
(אחוזי שינוי כמותיים — שנתיים וממוצעים רב שנתיים)

תת־תקופות							
			1978 עד 1981	1975 עד 1977	1973 עד 1984	1961 עד 1972	
1984	1983	1982					
התוצר							
1.1	2.4	— 0.4	4.1	1.6	2.6	10.2	חשבונאות לאומית
0.2	4.4	2.6	3.7	2.5	3.2	9.1	ענפי משק
2.4	3.2	0.1	2.2	0.8	1.2	3.6	תשומת העבודה
מלאי ההון (לתחילת השנה):							
4.7	3.1	2.9	4.1	6.1	5.2	8.7	א. גולמי
4.8	2.2	1.6	2.4	4.5	4.1	8.0	ב. נקי
פריזון העבודה ¹							
— 1.3	— 0.7	— 0.5	1.8	0.8	1.4	6.4	חשבונאות לאומית
— 2.2	1.2	2.5	1.5	1.7	1.9	5.3	ענפי משק
2.2	— 0.1	2.8	1.8	5.2	4.0	5.0	מלאי ההון הגולמי לשעת עבודה
הפריזון הכולל ²							
— 2.0	— 0.7	— 1.4	1.3	— 0.9	0.1	4.7	חשבונאות לאומית
— 2.8	1.1	1.6	0.9	0.0	0.6	3.7	ענפי משק

(1) תוצר לשעת עבודה.

(2) מחושב לפי שיקלול תשומת העבודה ב-0.68 ומלאי ההון ב-0.32. המשקלות הנ"ל נקבעו על סמך התחלקות ההכנסה הלאומית הגולמית בין התמורה לעבודה והתמורה להון כממוצע רב שנתי, וכן על סמך ניתוח תשומת-תפוקה לשנת 1977/78.

¹⁶ שיעור הגידול הגבוה יותר משקף את מדידת התוצר לפי אינדיקטורים מצד ענפי המשק. (מדידה זו נתמכת גם בתוצאות ניתוח תשומת-תפוקה.)

פרק ב', התוצר והביקושים 19

השינוי החד בהרכב הביקושים התבטא גם בשונות רבה בהתפתחות התוצר מצד ענפי המשק — המשך הגידול המהיר בתעשייה ובתחבורה (כ-5 אחוזים) וירידה ביתר ענפי המשק. (ראה תאור בפרק ו' להלן).

בשנים האחרונות פעלו במשק גורמים, אשר השפעתם היתה אמורה ליצור מגמה של האטה בקצב הצמיחה של התוצר העסקי, כגון:

(1) האינפלציה הגבוהה והשינויים התכופים במדיניות הממשלה, אשר פעלו להגדלת אי הוודאות במשק, וכנראה הרתיעו את היצרנים מהרחבת פעילותם.

(2) הייסוף הריאלי המתמשך, אשר הפנה חלק הולך וגדל של הביקושים המקומיים ליבוא ופגע ביצוא.

(3) שיעורי מס גבוהים, הפוגעים בתמריץ לעבוד (תופעה זו אינה מייחדת דווקא את השנים האחרונות).

התבוננות במגמה רב-שנתית של הגידול בתוצר (ראה דיאגרמה ב'3א') מלמדת על מגמת האטה מסוימת בקצב הגידול של התוצר, כפי שהוא נמדד מצד השימושים (החל משנת 1979 ואילך); לעומת זאת, בקצב גידולו של התוצר הנאמד מצד ענפי המשק (על-פי אינדיקטורים) ועל-פי ניתוח תשומה-תפוקה, לא ניכרת מגמת האטה, אלא התייצבות מגמה רב שנתית של צמיחה אטית בת כ-3 אחוזים לשנה בממוצע, משנת 1973 ואילך.

לוח ב'3

התוצר הנובע¹ בסקטור העסקי, לפי שימושים סופיים, 1975 עד 1984

(אחוזים)

התרומה לשינוי בתוצר					משקל השימושים בתוצר				
ממוצע שנתי					ממוצע שנתי				
1975 עד					1975 עד				
1978 עד					1978 עד				
1984	1983	1982	1981	1977	1984	1983	1982	1981	
— 2.0	2.1	2.6	1.2	1.4	37.4	40.1	39.4	38.0	צריכה פרטית
0.3	0.2	0.1	0.3	— 0.8	8.3	8.1	8.3	9.0	צריכה ציבורית
— 1.6	0.4	— 0.3	0.1	— 2.6	12.2	13.9	14.0	17.2	השקעה בנכסים קבועים
— 0.2	— 0.1	0.1	— 0.2	0.1	— 0.4	— 0.2	— 0.2	0.3	השינוי במלאי
— 3.5	2.6	2.5	1.4	— 1.9	57.5	61.9	61.5	64.5	סך שימושים מקומיים
5.0	1.0	— 0.6	2.5	4.5	42.5	38.1	38.5	35.5	יצוא
1.5	3.6	1.9	3.9	2.6	100.0	100.0	100.0	100.0	סך שימושים סופיים ²

(1) תוצר מקומי גולמי במחיר גורמי הייצור, למעט ענף השירותים של הסקטור הציבורי ומלכ"ד, ולמעט התוצר של שירותי דיור.
(2) לצורך התאמת השימושים לניתוח תשומה-תפוקה, ובחינת השפעתם על התוצר של הסקטור העסקי, נעשו הפחתות בשימושים השונים, כדלקמן: בצריכה הפרטית — זקיפת שירותי דיור ותשלומי שכר של מלכ"ד; בצריכה הציבורית — תשלומי שכר של הסקטור הציבורי; ביצוא — תקבולים לגורמי ייצור בחוץ לארץ, תקבולים והכנסות של גורמי ייצור מקומיים, וכן רכיב היבוא הישיר בכל השימושים.
המקור ניתוח תשומה-תפוקה, שנערך בבנק ישראל, המתבסס על מקדמי תשומה-תפוקה, שנאמדו בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על פי שנת 1977/78, ועל נתוני השימושים הסופיים.

ההאטה בקצב גידול התוצר העסקי בשנת 1984 התבטאה גם כירידת הפריון (לפי כל האינדיקטורים). תוצאות בדיקת הפריון במשך השנים 1982 עד 1984 מושפעות משיטת המדידה של התוצר: כשהתוצר נמדד מצד השימושים, מתקבלת ירידה ברורה של הפריון ואילו כשהתוצר נמדד מצד ענפי המשק ולפי ניתוח תשומה-תפוקה, מתקבלת בפריון התייצבות. (ההתייצבות בפריון, במגמה רב שנתית, אמורה במיוחד בפריון העבודה — ראה דיאגרמה ב'3).

3. ההכנסה הפנויה¹⁷

למרות שהתוצר הלאומי הגולמי לא השתנה, ובמונחי כוח קנייה הוא אף ירד בכ-2 אחוזים, עלתה ההכנסה הפנויה בשנת 1984 בכ-6 אחוזים. הפער, בין קצב הגידול של התוצר לבין קצב הגידול של ההכנסה הפנויה, נובע בעיקר מירידה ריאלית במסים הישירים על ההכנסות שאינן מעבודה. שחקת המסים הישירים היא בחלקה תולדה של התגברות תהליך ההאצה האינפלציונית בסוף 1983 וב-1984, ובחלקה נובעת מהפסקת גביית מילווה של"ג, מהפסדי הבנקים ומגורמים נוספים (ראה דיון מפורט בפרק ה'). מכאן שהשנה, שלא כבשנים 1980 עד 1982, ניתן לומר שהפער בין השינויים בתוצר לבין השינויים בהכנסה הפנויה אינו נובע במישרין ממדיניות מכוונת. גורמים נוספים, שתרמו לפער זה, היו עלייה בתשלומי ריבית על חשבון מילווה חובה והחזר מילווה חובה.

כאמור, הופנתה תוספת ההכנסה הפנויה בשנת 1984 להגדלת החיסכון ולא להגדלת הצריכה. המיתאם הנמוך בין השינויים בהכנסה הפנויה השוטפת לשינויים בצריכה הפרטית מאפיין גם את השנים הקודמות; השינויים החדים והתכופים במדיניות הפיסקלית, שהתרחשו בשנים הקודמות, התבטאו בתנודות ניכרות במסים הישירים והעקיפים, תנודות שגררו מציין תנודות בהכנסה הפנויה; התנודות בהכנסה הפנויה השתקפו יותר בתנודות בשיעור החיסכון, ופחות — בשינויים בצריכה הפרטית. המבנה הנזיל, יחסית, של תיק הנכסים של הציבור סייע לפרטים להתגבר, במידה מסוימת, על תנודות קצרות-טווח בהכנסה הפנויה, ולהתאים את הצריכה למגמת ההכנסה, כפי שהציבור מעריך אותה.

השפעת המסים על ההכנסות, 1980 עד 1984
(שיעורי גידול שנתיים)

1984	1983	1982	1981	1980	
379	154	122	137	134	עלייה נומינלית
381	150	114	150	127	תוצר לאומי גולמי
420	151	111	148	130	הכנסה לאומית
381	151	123	127	127	הכנסה פנויה ממקורות פנים
388	144	116	119	128	מדד מחירי התוצר
					מדד מחירי הצריכה הפרטית
-0.3	1.4	-0.4	4.4	3.2	עלייה ריאלית ¹
-1.5	2.5	-0.9	14.4	1.2	תוצר לאומי גולמי
6.4	2.7	-2.3	13.6	2.4	הכנסה לאומית
5.5	1.6	-2.6	12.9	1.7	הכנסה פנויה ממקורות פנים
-6.3	7.5	7.4	10.8	-2.9	הכנסה פנויה מכל המקורות
					צריכה פרטית

(1) פרט לתוצר, יתר הרכיבים מנוכס במדד הצריכה הפרטית.

¹⁷ בכל הפרק מוגדרת הכנסה פנויה כ"הכנסה פנויה מכל המקורות"; ראה לוח ב'5, שם מוצג חישוב של ההכנסה הפנויה גם בהגדרות חלופות.

לוח ב' 4
התוצר הלאומי וההכנסה הלאומית, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (—) הריאלית ¹ לעומת השנה הקודמת					הערך במחירים שוטפים					
1984	1983	1982	1981	1980	1984	1983	1982	1981	1980	
(אחוזים)					(מיליארדי שקלים)					
— 1.9	4.1	2.5	8.2	2.5	6,582.7	1,373.7	540.1	243.8	103.1	1. תוצר לאומי גולמי (במחירי שוק)
7.6	— 1.2	4.5	8.1	4.3	983.4	187.1	77.5	34.3	14.5	2. פחת
— 9.1	12.6	3.6	— 3.9	0.4	779.6	175.6	63.8	28.5	13.5	3. מסים עקיפים על הייצור המקומי
20.2	— 6.9	— 28.2	156.0	— 17.5	330.4	56.3	24.7	15.9	2.8	4. תמיכות על הייצור המקומי
— 22.9	24.9	43.9	— 46.4	6.6	449.2	119.3	39.1	12.6	10.7	5. מסים עקיפים נטו (3) — (4)
— 11.8	— 16.4	— 11.0	— 12.0	— 7.3	127.5	29.6	14.5	7.5	3.9	6. רכיב התמיכות בהלוואות הממשלה
— 1.5	2.5	— 0.9	14.4	1.2	5,277.6	1,096.9	438.0	204.4	81.8	7. הכנסה לאומית (1) — (2) — (5) + (6)
— 1.2	3.1	— 0.6	15.7	1.6	5,150.1	1,067.3	423.5	196.9	77.9	8. הכנסה לאומית, למעט רכיב התמיכות בהלוואות הממשלה (7) — (6)

(1) כמונחי כוח קנייה (מדד מחירי הצריכה הפרטית לפי הגדרתם בחשבונאות הלאומית), מחושב על סמך מספרים לא מעוגלים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב' 5
ההכנסה הפרטית הפנויה, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (—) הריאלית ¹ לעומת השנה הקודמת					הערך במחירים שוטפים				
1984	1983	1982	1981	1980	1984	1983	1982	1981	1980
(אחוזים)					(מיליארדי שקלים)				
— 1.5	2.5	— 0.9	14.4	1.2	5,277.6	1,096.9	438.0	204.4	81.8
									1. ההכנסה הלאומית
— 28.3	19.9	89.5	— 9.9	— 31.6	122.0	34.8	11.9	2.9	1.5
									2. ההכנסות המקומיות של הסקטור
7.6	— 1.2	4.5	8.1	4.3	983.4	187.1	77.5	34.3	14.5
									הציבורי מרכוש
0.6	1.5	— 1.3	13.8	2.4	6,139.0	1,249.2	503.6	235.8	94.8
									3. פחת
— 19.4	2.9	3.8	5.0	10.6	954.5	242.5	96.4	42.9	18.7
									4. ההכנסה הפרטית הגולמית מפעילות כלכלית
— 8.8	— 1.4	— 1.0	13.5	7.3	418.6	94.0	39.0	18.2	7.3
									5. מס הכנסה ² (1) — (2) + (3)
— 16.5	1.7	2.4	7.4	9.7	1,373.1	336.5	135.4	61.1	26.0
									6. תשלומים לביטוח לאומי ³
0.2	5.7	4.9	7.3	4.2	1,279.2	261.4	101.1	44.6	19.0
									7. סך המסים הישירים (5) + (6)
					— 39.8	3.1	2.9	— 1.4	— 1.1
									8. תשלומי העברה נטו ⁴
									9. מילואות חובה נטו
6.4	2.7	— 2.3	13.6	2.4	6,084.9	1,171.0	466.4	220.7	88.9
									10. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה
— 15.3	— 18.3	— 8.1	2.0	— 7.6	214.9	51.9	26.0	13.1	5.9
									ממקורות פנים (4) — (7) + (8) — (9)
									11. העברות לפרטים מחוץ לארץ
5.5	1.6	— 2.6	12.9	1.7	6,299.8	1,222.9	492.4	233.8	94.8
									12. ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה
— 11.8	— 16.4	— 11.0	— 12.0	— 7.3	127.5	29.6	14.5	7.5	3.9
									מכל המקורות (10) + (11)
14.2	— 13.5	— 3.8	1.6	20.5	150.0	26.9	12.7	6.1	2.8
									13. רכיב התמיכות בהלוואות הממשלה
									14. תשלומים בפועל בגין סכסוד אשראי
									15. ההכנסה הפנויה, למעט רכיב התמיכות, ובתוספת תשלומים בפועל בגין סכסוד האשראי (12) — (13) + (14)
6.1	1.7	— 2.3	13.6	2.6	6,322.3	1,220.2	490.6	232.4	93.7

1. במונחי כוח קנייה (מדד מחירי הצריכה הפרטית לפי הגדרתם בחשבונאות הלאומית), מחושב על סמך מספרים לא מעוגלים.
 2. מס הכנסה כולל מס יתר על מלאי.
 3. תשלומים לביטוח לאומי כוללים מס מקביל.
 4. תשלומי העברה נטו כוללים מס מקביל.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'־6
ההכנסה הפרטית, הצריכה הפרטית והחיסכון הפרטי, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (—) הריאלית ¹ לעומת השנה הקודמת					הערך במחירים שוטפים					
1984	1983	1982	1981	1980	1984	1983	1982	1981	1980	
(אחוזים)					(מיליארדי שקלים)					
6.4	2.7	— 2.3	13.6	2.4	6,084.9	1,171.0	466.4	220.7	88.9	1. ההכנסה הפרטית הפנויה ממקורות פנים
5.5	1.6	— 2.6	12.9	1.7	6,299.8	1,222.9	492.4	233.8	94.8	2. ההכנסה הפרטית הפנויה מכל המקורות
— 6.3	7.5	7.4	10.8	— 2.9	4,261.4	930.9	354.4	152.6	63.0	3. צריכה פרטית
55.6	— 12.4	— 23.9	20.6	17.8	1,823.5	240.1	112.0	68.1	25.9	4. החיסכון הפרטי הגולמי ממקורות פנים (1) — (3)
43.0	— 13.5	— 21.3	17.2	12.1	2,038.4	292.0	138.0	81.2	31.8	5. החיסכון הפרטי הגולמי מכל המקורות (2) — (3)
					(אחוזים)					6. שיעור החיסכון הגולמי מההכנסה הפנויה ממקורות פנים
					30.0	20.5	24.0	30.9	29.1	
										7. שיעור החיסכון הגולמי מההכנסה הפנויה מכל המקורות ² :
					32.4	23.9	28.0	34.7	33.5	א.
					32.6	23.7	27.8	34.3	32.6	ב.

(1) כמונחי כוח קנייה (מדד מחירי הצריכה הפרטית לפי הגדרתם בחשבונאות הלאומית). מחושב על סמך מספרים לא מעוגלים.
(2) הגדרות א ר"ב מתייחסות להגדרות 12 ו־15 של ההכנסה הפנויה כלוח ב'־5 בהתאמה.

לוח ב'־א6'
החיסכון הגולמי של הסקטור הפרטי והתחלקותו בין נכסים פיסיים לנכסים פיננסיים,
1980 עד 1984
(אחוזים מכלל ההכנסה הפרטית הפנויה¹)

1984	1983	1982	1981	1980	
32.4	23.9	28.0	34.7	33.5	1. החיסכון מכלל המקורות
16.7	20.0	19.0	14.5	15.0	2. ההשקעה בנכסים פיסיים ² (כולל השקעה במלאי)
15.7	3.9	9.0	20.2	18.5	3. החיסכון הפיננסי הכולל (בארץ ובחו"ל) וטעויות והשמטות (1) — (2)
8.2	2.4	10.0	12.3	6.4	4. החיסכון הפיננסי המקומי
					5. החיסכון הפיננסי בחו"ל (כולל חיסכון במטבע זר)
7.5	1.5	— 1.0	7.9	12.1	וטעויות והשמטות (3) — (4)

(1) ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות.
(2) מוגדר כסך ההשקעות, פחות השקעות הסקטור הציבורי, מפעלים ממשלתיים וחברות הסקטור הציבורי. (ראה הגדרה בהערה 3 ללוח ב'־10).

4. הצריכה הפרטית והחיסכון הפרטי

בשנת 1984 ירדה הצריכה הפרטית בכ־6 אחוזים, לאחר עלייה מתמדת, בשיעור ממוצע של כ־8.5 אחוזים לשנה, בשלוש השנים הקודמות. עיקר הירידה בצריכה הפרטית נזקפת לירידה חריפה של 32 אחוזים ברכישות מוצרים בני קיימא. הצריכה הפרטית למעט מוצרים בני קיימא ירדה בשיעור מתון יותר, כ־2 אחוזים. ההכנסה הפנויה עלתה בשנת 1984 בכ־6 אחוזים, עלייה שמשמעותה גידול של כ־8 נקודות האחוז בשיעור החיסכון.

הירידה בצריכה הפרטית והעלייה בשיעור החיסכון נובעים בחלקם מהירידה ברכוש ובמידת נזילותו (עקב המשבר במניות הבנקים, באוקטובר 1983), ובחלקם משקפים תהליך התאמה מחזורי של הצריכה למגמת ההכנסה הפנויה. גורמים נוספים, שתרמו לירידה בצריכה הפרטית בשנת 1984, היו שחיקת השכר הריאלי בסוף 1983 וב־1984 — שחיקה שבאה על רקע רמה נמוכה של נזילות; אווירת הריסון, שנסכו ההצהרות והדיונים בדבר הצורך בקיצוץ התקציב, וייקור האשראי בשנת 1984.

שיעור ירידה של 6 אחוזים בצריכה הפרטית הוא חסר תקדים במשק הישראלי; עם זאת חשוב להדגיש, שהרקע לכך טמון בתופעה יוצאת דופן אחרת — ירידה חריפה ורצופה בשיעור החיסכון, כ־11 נקודות האחוז, בשנתיים הקודמות. (ראה דיאגרמה ב'־2). הגורמים שהביאו לתופעה זו היו המשך הירידה במחיר היחסי של היבוא והציפיות לייקורו (דרך הגדלת המיסוי), וחששות הציבור מצעדים שיפגעו בנכסים הפיננסיים (חששות הן ממיסוי והן ממשבר צפוי בשוק ההון). — כל זאת על רקע ההרעה המתמשכת במאזן התשלומים. כפי שניתן לראות בדיאגרמה ב'־2, ירד כבר בשנת 1982 שיעור החיסכון לרמה נמוכה מהרמה הממוצעת ששררה

לוח ב' 7
סך הצריכה הפרטית, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת												
במחיר		בכמות					הערך במחירים שוטפים					
1984	1983	1984	1983	1982	1981	1980	1984	1983	1982	1981	1980	
(אחוזים)						(מיליוני שקלים)						
377.0	143.2	— 2.6	5.1	5.6	7.5	— 6.5	1,681.2	361.8	141.5	61.7	27.3	1. צריכת מוצרים שוטפים
374.6	154.1	0.4	6.7	5.5	6.1	— 5.1	1,114.5	234.0	86.3	37.7	17.8	מזה: מזון, משקאות וטבק
382.3	126.2	— 8.0	2.3	5.8	10.0	— 8.7	566.7	127.8	55.2	24.1	9.5	צריכת שוטפת אחרת
377.5	147.9	— 1.7	7.8	5.2	7.6	— 0.6	927.2	197.5	73.9	31.6	13.1	2. צריכת שירותים אחרים
443.2	123.7	— 4.9	21.6	3.5	27.8	2.9	236.5	45.8	16.8	7.8	2.9	3. צריכת ישראלים בחוץ לארץ
375.9	156.8	12.6	3.2	— 12.8	1.7	— 2.3	344.7	64.3	24.3	12.3	5.1	4. צריכת זרים בארץ (—)
381.5	141.6	— 4.0	7.6	7.6	9.8	— 4.5	2,500.2	540.7	208.0	88.8	38.1	5. צריכה פרטית, למעט מלכ"ר דיוור ובני קיימא
420.1	136.1	— 31.9	15.6	17.9	37.6	— 8.4	391.3	110.5	40.5	17.0	6.2	6. רכישות בני קיימא
382.9	152.4	2.3	2.7	— 0.4	3.0	0.9	529.3	107.2	41.4	18.8	7.7	7. צריכת שירותי מלכ"ר
371.2	158.5	3.4	3.4	4.2	4.2	4.2	840.7	172.5	64.5	28.0	10.9	8. צריכת שירותי דיוור
388.5	144.4	— 6.3	7.5	7.4	10.8	— 2.9	4,261.4	930.9	354.4	152.6	63.0	9. סך הצריכה הפרטית
381.0	146.1	— 1.9	6.2	5.9	7.8	— 2.0	3,870.1	820.4	313.9	135.6	56.8	10. סך הצריכה הפרטית, למעט בני־קיימא

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בשנים 1974 עד 1981. (פירוט — ראה גם כדוח אשתקד.) הגורמים האמורים המשיכו לפעול, וביתר שאת, גם במחצית הראשונה של שנת 1983, והביאו לניתוק הקשר בין הצריכה לבין מגמת ההכנסה הפנויה, דבר שהתבטא בירידה נוספת של שיעור החיסכון, שירד לרמה דומה לזו ששררה בתחילת שנות ה־60. (בשנים 1975 עד 1981 גדלו ההכנסה הפנויה והצריכה הפרטית בשיעור שנתי ממוצע של 5.4 ו־4.9 אחוזים, בהתאמה, לעומת קצבי גידול שנתיים של 0.5 ו־7.4 אחוזים, בהתאמה, בשנים 1982 ו־1983).

במחצית השנייה של 1983 ננקטה מדיניות מרסנת שהתבטאה, בין היתר, בהגדלת המסים על היבוא כדי לייקר את המחיר היחסי של הצריכה המיובאת. צעד זה בלם את הגל הספקולטיבי של רכישות מוצרים בני קיימא וצריכת מוצרים ושירותים בעלי אופי דומה, וקבע למעשה את העיתוי של תחילת תהליך התאמת הצריכה למגמת ההכנסה הפנויה.

תהליך זה של התאמת הצריכה למגמת ההכנסה הפנויה הוא מטבעו איטי, יחסית, ולכן אין בו כדי להסביר את מלוא העוצמה של הירידה בצריכה הפרטית והעלייה בשיעור החיסכון בשנת 1984. גורם נוסף ובעל חשיבות בהסבר עוצמת התופעה הוא המשבר במניות הבנקים, שאירע באוקטובר 1983. כתוצאה ממשבר זה, ירד במחצית השנייה של 1983 רכוש הסקטור הפרטי הלא־פיננסי בכ־4 אחוזים. הנכסים הנזילים¹⁸ נשחקו בתקופה זו בכ־27 אחוזים. הירידה החדה ברכוש ובנזילות של הרכוש האיצה את תהליך הירידה בצריכה והעלייה בשיעור החיסכון (כפי שנמדד במערכת החשבונאות הלאומית).

על רקע הירידה החריפה והרצופה בשיעור החיסכון הפרטי בשנים 1982 ו־1983, ועל רקע ההרעה המתמשכת במאזן התשלומים, ננקטו, כאמור, החל מאמצע שנת 1983, צעדי ריסון, שכללו בין היתר הטלת חובת הפקדה על היבוא, הקטנת הסובסידיות, ושני פיתוחים נומינליים חד־פעמיים. צעדים אלו, שלוו גם בהצהרות ובדייונים על הצורך בקיצוץ התקציב, הביאו להאצה אינפלציונית, ובטווח הקצר — לשחיקת השכר הריאלי; כל זאת במקביל לשחיקת הנכסים הנזילים עקב המשבר במניות הבנקים. אוירת הריסון, שהשרו האירועים הללו, יצרה ציפיות בדבר מגמה נמוכה יותר של ההכנסה הפנויה בשנים הקרובות לעומת העשור הקודם, דבר שתרם אף הוא לירידה בצריכה הפרטית ולעלייה בשיעור החיסכון בשנת 1984.

פרט ל־1984, התרחש צמצום בצריכה הפרטית רק בשנת 1980; צמצום הצריכה לנפש אירע גם בשנת 1975. את שלוש השנים הללו מייחדת גם עלייה בשיעור החיסכון; או במלים אחרות, הירידה בצריכה (או בצריכה לנפש) היתה גדולה מהירידה בהכנסה הפנויה (או ההכנסה לנפש). מספר מאפיינים דומים ניכרו בשלוש שנים אלה בירידת הצריכה ובעליית שיעור החיסכון: (ראה דיאגרמה ב'־2): בשנתיים שקדמו לכל אחת מהשנים האמורות (דהיינו בשנים 1973 — 1974, 1978 — 1979, 1982 — 1983) ירד ברציפות שיעור החיסכון, ובמקביל התרחשה הרעה מתמשכת במאזן התשלומים. על רקע ירידת שיעור החיסכון והדרדרות מאזן התשלומים, ננקטו בתחילת כל אחת מהשנים האמורות (או בסופה של הקודמת) צעדי ריסון, שנועדו לשפר את מצב מאזן התשלומים. בשנים 1974 ו־1983 התמקדו צעדים אלו בעיקר בהעלאת המחיר היחסי של היבוא; ובשנת 1980 הם התרכזו בהעלאת מסים עקיפים ובהקטנת הסובסידיות לייצור המקומי. יש לציין, שצעדים אלה הופעלו תמיד באיחור; הציבור, שציפה לצעדים מרסנים, הקדים רכישות מוצרים בני קיימא והגביר את צריכתם של מוצרים ושירותים בעלי אופי דומה. התנהגותו קבעה במדה רבה את עיתוי הפעלתם של צעדי הריסון החיוניים, שביטאו שינוי הכרחי ממדיניות שגרמה (לאו דווקא במועד) לירידה בשיעור החיסכון ולהרעה במאזן התשלומים — למדיניות מרסנת, שיעדה המרכזי היה שיפור במאזן התשלומים.

¹⁸ הדיון הוא בנכסים הנזילים של הסקטור הפרטי הלא־פיננסי. נכסים אלה כוללים: מזומן, פיקדונות עובר ושב, איגרות חוב, פיקדונות חושבים מקומיים במטבע חוץ וכן מניות פיננסיות.

משתנים המשפיעים על הצריכה הפרטית¹
(שיעורי שינוי כמותיים)

1984	1983	1982	1981	1980	1975	
5.5	1.6	-2.6	12.9	1.7	4.5	ההכנסה הפנויה
						מזה: הכנסות משכר ומתשלומי
1.0	3.2	4.7	11.0	-5.5	4.4	העברה שוטפים
-1.5	6.7	9.3	6.6	2.9	11.3	רכוש ²
-24.8	19.4	19.6	14.5	-11.2	-12.0	נכסים נזילים ²
6.5	-3.4	-6.6	-9.5	-17.2	2.7	מחיר יחסי של בני קיימא
-6.3	7.5	7.4	10.8	-2.9	0.3	צריכה פרטית
-31.9	15.6	17.9	37.6	-8.4	-15.6	מזה: רכישות בני קיימא

(1) הרכוש (של הסקטור הפרטי הלא פיננסי) מנוכה במחירים עצמיים של רכיביו. הנכסים הנזילים מנוכים במדד המחירים לצרכן. שאר המשתנים מנוכים במדד הצריכה הפרטית.
(2) קצבי הגידול של הרכוש והנכסים הנזילים הם לתחילת חקופה (כלומר בין סוף השנה הקודמת לתחילתה).

כאמור, התמקדו צעדי הריסון בשנים 1974 ו-1983 בייקור היבוא, ואילו בשנת 1980 — בהעלאת המסים העקיפים ובהקטנת הסובסידיות. השוני בין שני ההדגשים התבטא באופי השונה של התפתחות רכיבי הצריכה בכל אחת מהשנים הללו; בשנת 1980 חרגה התפתחות רכיבי הצריכה מהמקובל, והדבר מתבטא בין היתר בכך, שהצריכה של מזון, משקאות וטבק ירדה בשיעור כמעט כפול מזה של סך הצריכה. (5.1- ו-2.9 אחוזים, בהתאמה). לעומת זאת, ריסון הצריכה הפרטית בשנים 1975 ו-1984 השתקף בעיקרו בצמצום רכישות מוצרים בני קיימא. ברכיבים האחרים נרשמה האטה, או ירידה מתונה יחסית, ועוצמת השינוי בכל רכיב תאמה את אופיו. (ראה לוח ב'-7א').

א. הרכב הצריכה הפרטית

הצריכה השוטפת ירדה בשנת 1984, כאמור, בשיעור מתון יחסית, כ-2.5 אחוזים. ברכיב מזון, משקאות וטבק נרשמה יציבות, בד בבד עם הוזלה של כ-2.8 אחוזים במחירו היחסי. הצריכה השוטפת האחרת ירדה בכ-8 אחוזים, ותרמה לירידה זו בעיקר ירידה של כ-14 אחוזים בצריכת מוצרי הלבשה, הנעלה וחפצים אישיים. הצריכה של דלק ומאור ירדה בכ-2 אחוזים, דבר המוסבר בחלקו בהאטת הגידול במצבת כלי הרכב. צריכת "מוצרים אחרים" קטנה בכ-7 אחוזים, בד בבד עם התייקרות רבה כ-7 אחוזים, במחירים היחסי. גם הצריכה של שירותים אחרים והצריכה של ישראלים בחו"ל, שני רכיבים הקשורים זה בזה, הצטמצמה בשנת 1984 בכ-2 ו-5 אחוזים, בהתאמה. הצמצום בצריכת ישראלים בחוץ-לארץ נובע בעיקרו מייקור גדול, יחסית, של כ-11 אחוזים, במחיר היחסי של רכיב זה.

לוח ב' 7א'
תרומת הרכיבים העיקריים לצריכה המקומית למעט מלכ"ר ודיור, 1975, 1980, 1984

1984				1980				1975				
המשקל ב-1983		השינוי (במחירי התרומה התרומה היחסית 1980)		המשקל ב-1979		השינוי (במחירי התרומה התרומה היחסית 1975)		המשקל ב-1974		השינוי (במחירי התרומה התרומה היחסית 1970)		
(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	
— 1	0.1	33	0.4	34	— 1.7	33	— 5.1	— 28	0.5	34	1.5	צריכת מזון. משקאות וטבק
18	— 1.4	17	— 8.0	36	— 1.8	21	— 8.7	— 11	0.2	21	0.8	צריכה שוטפת אחרת
73	— 5.7	18	— 31.9	30	— 1.5	18	— 8.4	139	— 2.5	16	— 15.6	רכישת בני קיימא
6	— 0.4	25	— 1.7	3	— 0.1	24	— 0.6	— 22	0.4	25	1.6	צריכת שירותים אחרים
4	— 0.3	7	— 4.9	— 3	0.1	4	2.9	22	— 0.4	4	— 10.6	צריכת ישראלים בחוץ לארץ
100	— 7.8	100	— 7.8	100	— 5.0	100	— 5.0	100	— 1.8	100	— 1.8	סך הצריכה המקומית למעט מלכ"ר ודיור

לאחר עלייה ניכרת ורצופה בשלוש השנים הקודמות, כ־23 אחוזים לשנה. נפסק בשנת 1984 בולמוס הרכישות של מוצרים בני קיימא ורמת הרכישות ירדה, בכ־32 אחוזים, לרמה דומה לזו ששררה בשנת 1981. הרכיבים של ציוד למשק הבית וכלי תחבורה אישיים הצטמצמו מאוד, כ־37 ו־41 אחוזים, בהתאמה. צריכת ריהוט פחתה בשיעור מתון יחסית, כ־10 אחוזים. סעיף זה שונה מהאחרים בכללו רכיב יבוא קטן (כ־15 אחוזים). בניגוד לרכיבים האחרים, שמחירם היחסי עלה, ירד המחיר היחסי של ריהוט בשיעור ניכר, כ־12 אחוזים, תופעה העולה בקנה אחד עם ירידה ניכרת בביקוש לרכיב זה.

בחינה של המשקל (השוטף) של רכיבי הצריכה בסך ההוצאה לצריכה מלמדת, שבניגוד למגמה המסתמנת בשנים האחרונות, גדל כ־1984 משקל ההוצאה לצריכה שוטפת, ופחת מאוד משקל ההוצאה על רכישת מוצרים בני קיימא. העלייה במשקל הצריכה השוטפת מורכבת מגידול סעיף משקל המזון, המשקאות והטבק ומהמשך הצמצום במשקל הצריכה השוטפת האחרת. המשקל של צריכת השירותים האחרים וצריכת ישראלים בחוץ־לארץ המשיך לעלות. מגמה המאפיינת שני רכיבים אלו בשנים האחרונות.

5. ההשקעות¹⁹

ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים פחתה בשנת 1984 בכ־13 אחוזים, נתון המורכב מירידה של כ־9 אחוזים בבנייה למגורים ומירידה של כ־15 אחוזים בהשקעה בענפי המשק. צמצום ההשקעות בענפי המשק הקיף את כל סוגי הנכסים; ההשקעה בכלי תחבורה וההשקעה במבנים שאינם למגורים ובעבודות בנייה אחרות ירדה בשיעורים של 37 ו־14 אחוזים, בהתאמה; ההשקעה במכונות וציוד ירדה בשיעור מתון יותר, כ־7 אחוזים, נתון המשקף מגמות מנוגדות בענפים: עלייה של כ־2 אחוזים בתעשייה וירידה של כ־16 אחוזים בענפי המשק האחרים. הירידה בהשקעות בענפי המשק משתקפת כהאטת קצב הגידול של מלאי ההון שיעמוד לרשות המשק בשנת 1985. מלאי ההון הגולמי והנקי עלו במשך שנת 1984 ב־3.1 ו־2.4 אחוזים, בהתאמה, לאחר 4.5 ו־4.6 אחוזים, בהתאמה, במשך שנת 1983.

הצמצום החריף של ההשקעה בענפי המשק השנה משקף בחלקו תהליך התאמה מפצה לעלייה החריגה, כ־24 אחוזים, שאירעה בשנת 1983 ושנבעה מהקדמת השקעות, ובחלקו הוא נובע מצמצום ההשקעות שביוזמת הסקטור הציבורי. גורמים נוספים שתורמו להתפתחות זו היו עליית המחיר היחסי של נכסי השקעה מיובאים, הפסד הון והצטמקות תיק הנכסים הנוזלים עקב המשבר במניות הבנקים (באוקטובר 1983). ייקור עלות האשראי לסקטור העסקי והאטה בקצב הגידול של הנכסים הנגרטים.

כמחצית מהירידה בהשקעות בענפי המשק נזקפת לירידה בהשקעות בכלי תחבורה. ההשקעה בענפי המשק למעט כלי תחבורה ירדה בשיעור מתון יותר, כ־9 אחוזים; עיקר הירידה ברכיב זה מתרכזת בהשקעות שביוזמת הסקטור הציבורי וחברות הסקטור הציבורי (ירידה של 16 אחוזים), ואילו ההשקעות שביוזמת הסקטור הפרטי פחתו בשיעור נמוך יחסית, כ־2 אחוזים (זאת לאחר עלייה שנתית ניכרת, כ־14 אחוזים בממוצע בכל אחת משלוש השנים הקודמות). רמת ההשקעות הגבוהה בסקטור הפרטי משקפת מגמות מנוגדות בענפים: המשך תנופת ההשקעות בחלק מענפי התעשייה וירידה חריפה בשאר ענפי המשק. התפתחות זו היא, במדה רבה, תולדה של השינויים שהתרחשו בהרכב הביקושים בשנת 1984.

כאמור, הירידה החריפה בהשקעה בשנת 1984 היא בחלקה תולדה של תהליכים שאפיינו את המשק בשנת 1983. במחצית הראשונה של 1983 נמשכה הירידה במחיר היחסי של היבוא בכלל,

¹⁹ הדין מתמקד בהשקעות בענפי המשק, ואילו ההשקעה בבנייה למגורים נדונה בסעיף הבנייה של פרק ו'.

לוח ב'־8
ההשקעה הגולמית המקומית לפי סוג הנכס, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת											
במחיר		בכמות					הערך במחירים שוטפים				
1984	1983	1984	1983	1982	1981	1980	1984	1983	1982	1981	1980
(אחוזים)						(מיליארדי שקלים)					
367.7	138.2	— 13.9	4.0	— 1.5	— 5.1	— 12.5	243.1	60.4	24.4	11.1	4.9
421.2	135.4	— 7.7	5.1	— 1.0	— 8.9	— 15.5	150.8	31.3	12.7	5.9	2.7
303.9	141.5	— 21.3	2.8	— 2.1	— 0.3	— 8.5	92.3	29.0	11.7	5.2	2.2
410.9	135.7	— 7.1	24.9	9.7	6.9	— 10.8	642.0	135.2	45.9	18.5	7.7
411.3	132.3	— 6.6	28.5	17.4	5.9	— 16.8	444.5	93.0	31.2	11.7	4.9
410.3	143.4	— 8.3	17.4	— 3.4	8.5	0.4	197.5	42.2	14.8	6.8	2.8
385.9	117.8	— 36.6	55.5	31.4	25.2	— 44.0	134.1	43.6	12.9	4.9	1.7
425.2	132.8	— 42.0	29.8	36.2	8.7	— 30.2	104.8	34.4	11.4	4.1	1.7
312.7	89.1	— 22.5	227.1	6.3	494.9	— 92.6	29.4	9.2	1.5	0.8	0.1
401.9	131.1	— 15.1	24.4	9.4	5.0	— 16.8	1,019.3	239.2	83.2	34.5	14.3
397.9	136.0	— 9.1	17.9	5.7	2.2	— 11.5	885.2	195.6	70.3	29.6	12.6
377.9	130.1	— 9.1	— 7.1	— 3.9	1.8	5.6	444.5	102.3	47.9	22.8	9.6
378.9	131.2	— 5.6	— 3.6	3.0	4.5	— 5.4	372.8	82.4	37.0	16.5	6.8
371.5	126.1	— 23.5	— 19.3	— 21.7	— 4.7	48.6	71.7	19.9	10.9	6.4	2.9
394.4	130.7	— 13.3	13.0	4.2	3.7	— 9.8	1,463.7	341.5	131.0	57.3	24.0
							— 23.0	4.8	4.4	— 3.2	0.9
383.1	132.3	— 13.9	10.1	14.5	— 5.7	— 13.8	1,440.8	346.3	135.4	54.2	24.9

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ושל יבוא נכסי השקעה — כפרט. הוולת נכסי השקעה משפרת את שיעור התשואה הפנימי של תכניות השקעה, ולכן טבעי שהדבר יעודד השקעה (הן בנכסי יבוא והן בנכסים מקומיים). עם זאת, בהעדר ציפיות לייקור המחיר היחסי, יש להניח שתהליך הגידול בהשקעות יהיה הדרגתי. ברם, הגידול בהשקעות בשנת 1983, שלא כמו בשנים 1981 ו-1982, לא היה הדרגתי, ושיקף בעיקרו מגיע ספקולטיבי שנבע משתי סיבות: מודעות הציבור לכך שהירידה במחיר היחסי היא זמנית, וחששות ממסיו הנכסים הפיננסיים, זאת על רקע ההרעה המתמשכת במאזן התשלומים. המשקל הגבוה של הנכסים הפיננסיים ברכוש הציבור והנזילות של נכסים אלו סייעו, קרוב לוודאי, להתרחבות החריגה בהשקעה בענפי המשק בשנת 1983, שהגיעה לרמה יוצאת דופן מהרמה המאפיינת את ההשקעה בענפי המשק משנת 1973.

במחצית השנייה של 1983 ננקטו מספר צעדי ריסון שהביאו, בין היתר, לייקור יחסי של נכסי השקעה מיובאים. באוקטובר 1983 התחולל משבר בשוק מניות הבנקים, שגרם הפסדי הון ניכרים וצימק את תיק הנכסים הנזילים. התפתחויות אלה הביאו לבלימת הגל הספקולטיבי של ההשקעה. במקביל נקטה הממשלה מדיניות לריסון ההשקעות שביזמת הסקטור הציבורי ולריסון האשראי לסקטור הפרטי. צירוף הגורמים הללו הביא להקטנת ההשקעה בשנת 1984 עד לרמה דומה למגמה הרב-שנתית, המאפיינת רכיב זה של השימושים החל משנת 1973.

עקב הירידה החריפה בהשקעות בענפי המשק, הואט השנה קצב הגידול של מלאי ההון, לאחר האצה חולפת בשנת 1983. החל מאמצע שנות השבעים ניכרת מגמה של האטה מתמדת בקצב הגידול של מלאי ההון בענפי המשק — תופעה טבעית על רקע ההאטה בקצב גידול התוצר באותה תקופה. במקביל מתחולל שינוי בהרכב מלאי ההון: עלייה במשקל של מכונות וציוד, שהם רכיבים עתירי יבוא, וירידה במשקל של מבנים. ההאטה המתמדת האמורה בולטת יותר במלאי ההון הנקי, שאמור לשקף טוב יותר את כושר הייצור העתידי. בעשור האחרון גדל מלאי ההון הנקי בסקטור העסקי בקצב אטי במעט מקצב הגידול של התוצר הנקי של הסקטור העסקי (ראה דיאגרמה ב'6). עובדה זו, על רקע קצב צמיחה אטי ועל רקע שינויים תכופים במדיניות האשראי ושינויים בהטבות הכלולות בו, מעוררת ספקות לגבי התועלת הנובעת מהמדיניות הסלקטיבית של עידוד ההשקעות הקיימת בישראל.

המלאי התייצב השנה, לאחר עלייה רצופה בשנתיים הקודמות. היציבות משקפת מגמות מנוגדות בענפים: עלייה במלאי היהלומים, ירידה במלאי הדלק ויציבות במלאי של ענפי החקלאות והתעשייה (למעט יהלומים).

א. ההשקעה בענפי המשק

הירידה בהשקעות בענפי המשק הקיפה את כל הענפים. פרט לענף התעשייה, שבו נרשמה עלייה מתונה של כ-2 אחוזים. ההשקעה בענפי המשק למעט כלי תחבורה פחתה בכ-9 אחוזים, והיא התמקדה בירידת ההשקעות שביזמת הסקטור הציבורי וחברותיו (כ-16 אחוזים). ההשקעות שביזמת הסקטור הפרטי ירדו בשיעור מתון יותר, כ-2 אחוזים, ירידה המבטאת מגמות מנוגדות בענפים: עלייה מתונה בתעשייה וירידה חריפה בענפים האחרים שביזמת הסקטור הפרטי.

גם הגידול המתון בהשקעות בענף התעשייה אינו משקף מגמה אחידה בתוך התעשייה: בחלק מענפיה נרשמה ירידה חריפה, ובחלקם — נמשכה מגמת העלייה של השנים האחרונות. כך, למשל, התמידה השנה תנופת ההשקעה בענף האלקטרוניקה (צבאית, רפואית ותעשייתית), בתעשיית מוצרי מתכת ומכונות, בענף הכימיקלים ובמוצרי גומי ופלסטיק. נראה שתופעה זו קשורה לגידול היצוא התעשייתי ומשקפת ציפיות להמשך מגמת הגידול ביצוא. את ההשקעה במכונות וציוד מיוחדת תופעה ארוכת טווח, שעיקרה התאמה כמעט מלאה בין

לוח ב' 9
ההשקעה הגולמית בנכסים קבועים לפי ענף, 1983 עד 1984
(מיליארדי שקלים, מחירים שוטפים)

ההשקעה במבנים			ההשקעה בציוד			סך ההשקעה			
שינוי כמותי (אחוזים)			שינוי כמותי (אחוזים)			שינוי כמותי (אחוזים)			
1984	1983	1984	1984	1983	1984	1984	1983	1984	
— 5.3	8.3	32.9	— 16.0	25.0	36.1	— 11.5	17.5	69.0	1. חקלאות
— 32.2	16.0	10.4	— 7.7	— 19.1	2.8	— 28.3	8.6	13.2	2. מים
0	— 1.5	27.4	1.7	19.5	304.8	1.5	17.3	332.2	3. תעשייה
			— 37.0	45.6	15.3	— 37.1	45.6	15.3	4. ציוד בנייה
22.9	— 24.0	20.2	— 11.2	48.2	44.5	— 3.0	20.4	64.7	5. חשמל
— 32.0	5.4	32.7	— 31.4	43.8	188.7	— 31.5	37.5	221.4	6. תחבורה ותקשורת
			— 7.6	6.9	54.5	— 18.4	6.0	87.2	מזה: למעט כלי תחבורה
— 23.5	— 3.2	14.7	— 14.7	37.4	110.0	— 15.9	29.6	124.7	7. שירותים פרטיים
— 14.7	0.8	138.6	— 16.0	32.6	702.2	— 15.7	26.4	840.7	8. הסקטור העסקי (1) עד (7)
— 12.9	8.6	104.6	— 10.1	28.6	73.9	— 11.8	15.7	178.5	9. שירותים ציבוריים
— 13.9	4.0	243.1	— 15.5	32.3	776.1	— 15.1	24.4	1,019.2	10. ענפי משק (8)+(9)
— 9.1	— 7.1	444.5				— 9.1	— 7.1	444.5	11. בנייה למגורים
— 10.8	— 3.5	687.6	— 15.5	32.3	776.1	— 13.3	13.0	1,463.7	12. סך כל ההשקעות בנכסים קבועים

מגמת ההשקעה בנכסים אלו לבין מגמת התוצר. (תופעה זו בולטת במיוחד בענף התעשייה). בדיאגרמה ב' 5 מוצג היחס בין ההשקעה במכונות וציוד בסקטור העסקי לבין התוצר של הסקטור העסקי²⁰. כפי שניתן לראות, היה יחס זה כמעט קבוע בשנים 1969 עד 1974; בשנים 1975 עד 1982 ניכרו תנודות ביחס זה, אך הן לא התגבשו לכלל מגמה של עלייה או של ירידה. בשנת 1983 גדל היחס בשיעור החורג מהמוצע של השנים הקודמות; כפי שצוין, מבטאת עלייה זו (לפחות בחלקה) הקדמת השקעות, ומכאן ניתן להסיק, שלפחות חלק מהירידה בהשקעות ברכיב זה בשנת 1984 נובע מתהליך התאמה מחזורי. עם זאת, שיעור ההשקעה בשנת 1984 היה גבוה עדיין מהמגמה הרב-שנתית, בשל המשך תנופת ההשקעה בחלק מענפי התעשייה.

ההשקעה במבנים שאינם למגורים ובעבודות בנייה אחרות פחתה בשנת 1984 בכ-14 אחוזים. נתון זה מורכב מירידה של כ-17 אחוזים בהשקעות שביזמות הסקטור הציבורי וחברות הסקטור הציבורי ומירידה של כ-3 אחוזים בהשקעות שביזמות הסקטור הפרטי. הצמצום הרב בהשקעות במבנים מציין את החרפת מגמת הירידה, המאפיינת את ההשקעות בנכס זה בעשר השנים האחרונות. במלים אחרות, שלא כבמכונות וציוד, שבהם היתה רמת ההשקעה בשנת 1984 גבוהה עדיין מהמגמה הרב שנתית, הרי רמת ההשקעה במבנים היתה נמוכה מן המגמה הרב שנתית. אחת הסיבות לתופעה זו היא העובדה, שחלק הארי של ההשקעות במבנים נעשה ביוזמת הסקטור הציבורי וחברותיו, ולכן מושפע פחות משיקולי רווח והפסד. (ראוי לציין, שהעלייה המתונה בהשקעה במבנים בשנת 1983 קשורה בבחירות לרשויות המקומיות ומתמקדת כולה ביוזמת הסקטור הציבורי). הירידה בהשקעות במבנים שביזמות הסקטור הפרטי משקפת, כמו במכונות וציוד, מגמות מנוגדות: יציבות בתעשייה וירידה חריפה בענפים האחרים.

ב. מלאי ההון בענפי המשק

הירידה בהשקעות בענפי המשק בשנת 1984 משתקפת בהאטה בקצב הגידול של מלאי ההון, זאת לאחר האצה חולפת בשנה הקודמת. החל מאמצע שנות השבעים מסתמנת מגמה של האטה בקצב הגידול של כל רכיבי מלאי ההון. במקביל מתחולל שינוי בהרכבו – ירידה במשקל המבנים, שרכיב היבוא בהם נמוך, ועלייה במשקל מכונות וציוד, שהם עתירי יבוא (כ-75 אחוזים). (במשקל של כלי תחבורה, שגם הם עתירי יבוא, מצטיירות תנודות חריפות, אך לא ניכרת בו מגמה של עלייה או של ירידה.)

מגמת ההאטה בקצב הגידול של מלאי ההון בולטת יותר במלאי ההון הנקי. הפער ההולך וגדל בין המגמה של מלאי ההון הנקי לבין המגמה של מלאי ההון הגולמי מבטא את ההאטה (עד כדי התייצבות) בהשקעות ואת מגמת הגידול במשקל הנכסים שאורך חייהם קצר יותר. לשון אחר: התרחבות הפער בין מגמות מלאי ההון הגולמי לנקי משקפת התיישנות של מלאי ההון. כאשר מועטים השינויים הטכנולוגיים, אין חשיבות רבה לגילו של מלאי ההון, ומלאי ההון הגולמי הוא אמת מדה סבירה למדידת שירותי ההון. (תופעה זו אפיינה את שנות השישים.) בעשור האחרון גדל בהתמדה משקלן של מכונות וציוד ומשקל הענפים המתוחכמים (אלקטרוניקה, מחשבים וכו'). שינוי מבני זה בהרכב מלאי ההון, שאירע גם בעקבות משבר הדלק ב-1973, משקף שיפורים טכנולוגיים, דבר המגביר את חשיבות מלאי ההון הנקי כאמת מדה למדידת שירותי ההון העתידיים.

²⁰ התוצר מצד ענפי המשק.

פרק ב'. התוצר והביקושים 35

פרק ב'. התוצר והביקושים 35

Q

U

5

מדיאגרמה ב־6 ניתן ללמוד, שהחל מאמצע שנות השבעים גדל מלאי ההון הנקי בסקטור העסקי בקצב דומה לזה של התוצר הנקי, ובשנים האחרונות – אף בקצב אטי יותר. נוסף על כך, הרמה של היחס בין מלאי ההון לבין התוצר בתקופה זו דומה לרמה היציבה יחסית ששררה בתחילת שנות הששים. (מלאי ההון הוא לתחילת תקופה, והתוצר נמדד במשך התקופה. במשך שנת 1984 גדל מלאי ההון הנקי בסקטור העסקי ב־1.8 אחוזים. אם התוצר הנקי יגדל בשנת 1985 בשיעור גבוה יותר מ־1.8 אחוזים, יקטן היחס האמור.) בדיאגרמה ב־7 מוצג היחס בין מלאי ההון הגולמי לבין התוצר הגולמי בסקטור העסקי. גם כאן מסתמנת מגמה של התייצבות, אם כי תחילתה מאוחרת במקצת (החל מסוף שנות השבעים).

העובדה שקיימת התאמה ארוכת טווח בין מגמת מלאי ההון הנקי לבין מגמת התוצר הנקי, ושהתאמה זו אינה תלויה בקצב הצמיחה של המשק, מרמזת על כך שקצב צמיחה מהיר יותר בעתיד יחייב גם קצב גידול מהיר יותר במלאי ההון. כדי להשיג זאת מן ההכרח יהיה להגדיל, כמובן, את משקל ההשקעות בשימושים.

בדוחות קודמים הועלתה ההשערה, שהאומדנים של קצב גידול מלאי ההון מוטים כלפי מעלה (במיוחד בשנים האחרונות), בשל התקצרות אורך החיים של מכונות וציוד. סקר שנערך לאחרונה²¹ תומך בהשערה, שאכן הולך ומתקצר אורך חייהם של מכונות וציוד (לפחות בתעשייה). כן מלמדים ממצאי הסקר, כי אומדן קצב הגידול של מלאי ההון בשנים האחרונות מוטא במדת־מה; ממדי ההטיה הם קטנים בשלב זה, אולם הטיה גדולה יותר בעתיד תחייב לעדכן את השיטה של אמידת מלאי ההון.

ג. מימון ההשקעות

זרם האשראי הריאלי לזמן בינוני וארוך לסקטור העסקי ירד השנה בכ־17 אחוזים²², לאחר ירידה של כ־7 אחוזים בשנת 1983 ועלייה ניכרת של כ־36 אחוזים בשנת 1982. צמצום זרם האשראי בשנת 1984 קשור להרעת תנאי האשראי, שפירושה קשיים בקבלת הלוואות ועלייה מסוימת של שיעורי הריבית²³. ייתכן שמדיניות צמצום האשראי, שלוותה גם בהקטנת ההטבות הכלולות בו, תרמה במדה מסוימת לירידה בהשקעות, אם כי נראה שתרומו של גורם זה השנה היא מועטה, יחסית לתרומת הגורמים האחרים שצוינו לעיל.

למדיניות הסלקטיבית של מתן האשראי לסקטור העסקי, ולהטבות שהיו כלולות באשראי זה, היתה בעבר השפעה על הרכב ההשקעות (ומלאי ההון) וכן על התפלגות ההשקעות בין הענפים. המענקים, הניתנים בשיעור קבוע מההשקעה, השפיעו על כחירת השקעות שאורך חייהן קצר יותר, דבר שגרר הגברה יחסית של ההשקעות בציוד, ובעיקר בציוד קצר־ימים. הטבות אלו עודדו גם השקעות שיעילותן פחותה, דהיינו שהן כדאיות למשקיע – אך לאו דווקא למשק. ("כדאיות" כאן היא רווחיות כלכלית, ולא שיקולים רחבים יותר של רווחה והקצאת מקורות). מדיניות האשראי הסלקטיבית וההטבות הכלולות בו השפיעו כאמור על הרכב מלאי ההון ועל החלוקה בין הענפים, אולם כנראה לא השפיעו באופן מהותי על המגמה של סך מלאי ההון הנקי. תימוכין להערכה זו נמצא בהתאמה ארוכת הטווח בין מגמת מלאי ההון הנקי לבין מגמת

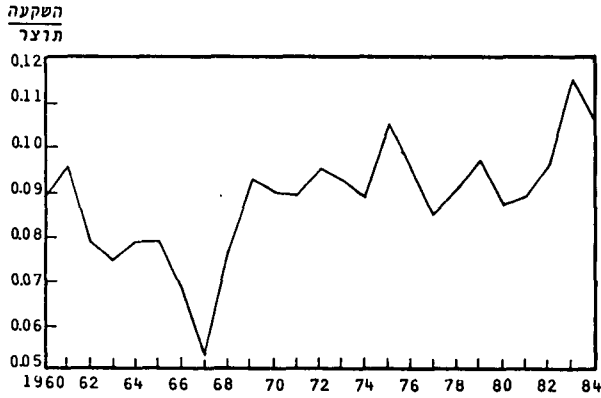
²¹ סקר זה נערך על ידי ויקטור בוך ואפרים גרוס מבנק ישראל, וממצאיו יפורסמו בקרוב.

²² נציין, שלא כל האשראי הזה מממן השקעות.

²³ בפברואר 1984 הועלו שיעורי הריבית על הלוואות חדשות להשקעות (בעיקר באיזור פיתוח ג'). מאמצע 1984 הפסיק מרכז ההשקעות את מתן האישורים להלוואות חדשות, ובהמשך השנה אף הוקטנו הלוואות בפועל והועלתה הריבית על הלוואות פיתוח. באוקטובר 1984 ירד שיעור המימון על הלוואות פיתוח לתעשייה (מ־40 אחוזים ל־30 אחוזים מערך ההשקעה).

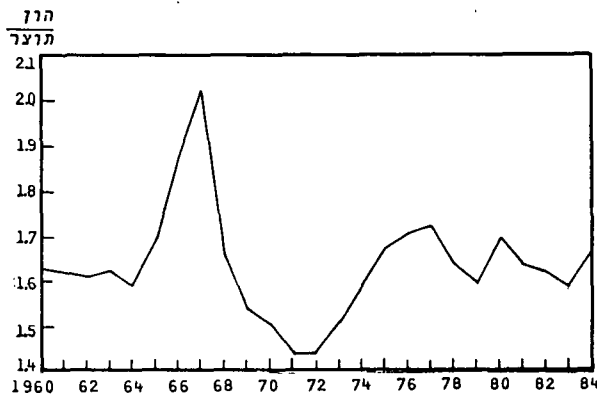
דיאגרמה ב'5-

היחס בין ההשקעה במכונות וציוד ובין התוצר בסקטור העסקי, 1960 עד 1984

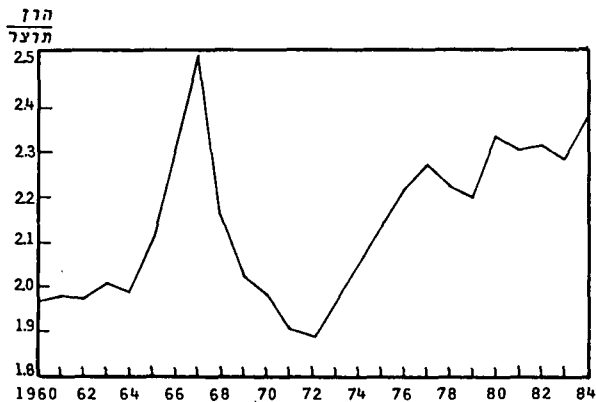
דיאגרמה ב'6-

היחס בין מלאי ההון הנקי ובין התוצר הנקי של הסקטור העסקי, 1960 עד 1984

דיאגרמה ב'7-

היחס בין מלאי ההון הגולמי ובין התוצר הגולמי של הסקטור העסקי, 1960 עד 1984

התוצר הנקי בסקטור העסקי. סיבה אפשרית לתופעה זו היא האינפלציה המהירה, שאיפיינה את המשק כעשור האחרון. אינפלציה זו הגבירה, מצד אחד, את ההטבות הכלולות באשראי הלא צמוד, אך מן הצד האחר הגדילה את אי-הוודאות וככך היוותה גורם ממתן להשקעות. זאת ועוד: חלק מההטבות שנבעו מהאינפלציה היו בלתי צפויות, ולכן לא היוו גורם בשיקולי ההשקעה של היוזמים. נראה גם, שהאינפלציה המהירה ומדיניות האשראי הסלקטיבית הן חלק מהגורמים לפריון הנמוך, המאפיין את הסקטור העסקי כעשור האחרון.

לוח ב' 11

האשראי לזמן בינוני וארוך לפי ייעוד, 1981 עד 1984

(מיליארדי שקלים, מחירים שוטפים)

העלייה או הירידה (—)
הכמותית לעומת
השנה הקודמת

	1984	1983	1982	1984	1983	1982	1981	
1. אשראי לסקטור העסקי	— 16.9	— 7.4	35.8	426.9	106.3	51.8	16.2	
תעשייה	— 13.9	— 16.7	55.5	171.6	39.0	21.1	5.8	
חקלאות	— 8.3	1.7	53.9	106.8	24.3	11.0	3.0	
בנייה	— 33.5	— 25.6	— 3.5	5.0	3.5	2.4	1.0	
ענפי משק אחרים	— 23.2	0.7	16.7	143.4	39.5	17.3	6.4	
2. אשראי למשקי בית	— 23.5	5.4	35.0	235.4	60.8	24.1	7.9	
אשראי לדיור	— 29.2	7.8	46.3	181.0	49.4	19.4	5.9	
אשראי אחר	— 2.8	— 2.6	7.4	54.5	11.4	4.7	2.0	
3. אשראי לרשויות מקומיות	43.2	14.0	— 34.3	52.2	8.2	3.0	2.1	
4. אשראי למוסדות לאומיים	— 1.7	4.0	— 38.7	14.2	3.2	1.3	0.9	
5. סך האשראי (1) עד (4)	— 15.9	— 2.5	27.4	728.8	178.4	80.2	27.1	

(1) כל סעיף מנוכה במדד מחיר ההשקעה המתאים. פרט לאשראי למשקי בית, המנוכה במדד מחירי דירות (על בסיס נתונים חצי שנתיים).

לוח ב־נ"ו
העלייה או הירידה (—) בכמות המקורות והשימושים, 1974 עד 1984

1984	1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	1975	1974	
(אחוזים)											
1.1	2.0	0.8	3.2	3.5	4.7	3.7	1.5	1.9	4.0	5.2	התוצר המקומי הגולמי
— 0.7	6.7	3.8	9.9	— 6.4	2.7	11.1	— 2.6	— 3.0	3.9	1.0	היבוא ¹
— 3.8	11.2	11.2	7.8	— 10.7	10.1	6.9	6.4	2.2	— 4.4	6.7	היבוא האזרחי
0.3	3.9	2.0	5.7	— 0.2	4.0	6.4	— 0.1	— 0.0	3.9	3.6	סך המקורות
— 6.3	7.5	7.4	10.8	— 2.9	7.9	8.0	4.8	4.8	0.3	7.7	הצריכה הפרטית
6.8	— 5.7	— 8.1	6.9	9.1	— 8.7	8.4	— 13.4	— 9.7	10.2	2.8	הצריכה הציבורית
0.2	1.7	3.1	1.3	3.5	2.5	— 1.4	— 2.0	— 4.6	— 0.9	14.0	הצריכה הציבורית, למעט יבוא ביטחוני ישיר
— 13.9	10.1	14.5	— 5.7	— 13.8	12.0	2.6	— 7.3	— 12.2	5.3	— 4.5	ההשקעה הגולמית המקומית
— 6.6	6.8	7.8	5.0	— 4.1	7.7	4.8	0.4	— 1.9	1.2	5.7	השימושים המקומיים, למעט יבוא ביטחוני ישיר
14.5	2.1	— 3.2	4.3	6.2	3.3	4.7	11.1	16.1	1.9	5.5	ערך היצוא בשוק המקומי ²
— 0.9	5.5	4.5	4.8	— 1.5	6.5	4.8	3.0	2.0	1.4	5.6	סך השימושים, למעט יבוא ביטחוני ישיר
0.3	3.9	2.0	5.7	— 0.2	4.0	6.4	— 0.1	— 0.0	3.9	3.6	סך השימושים
28.4	15.1	37.8	— 23.9	11.9	25.6	13.4	— 22.0	2.5	16.4	4.7	תשלומים לגורמי ייצור בחוץ לארץ נטו
— 0.3	1.4	— 0.4	4.4	3.2	4.1	3.5	2.3	1.9	3.6	5.2	התוצר הלאומי הגולמי
1.1	2.4	— 0.4	3.8	4.1	5.0	3.4	0.5	0.7	3.6	4.9	התוצר המקומי הגולמי של הסקטור העסקי ³

(1) ראה הערה 1 ללוח ב־1.

(2) ראה הערה 2 ללוח ב־1.

(3) ראה הערה 3 ללוח ב־1.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'נ"2
המקורות והשימושים, 1974 עד 1984

1984	1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	1975	1974	
(מיליארדי שקלים, מחירים שוטפים)											
6,963.30	1,430.58	561.33	251.55	107.79	45.81	24.14	15.00	10.31	7.97	5.49	התוצר המקומי הגולמי
4,254.34	836.22	344.54	160.17	66.99	30.40	17.37	9.02	6.56	5.08	3.48	היבוא ¹
3,671.54	760.56	303.76	131.91	56.71	26.96	14.30	7.66	5.11	3.77	2.79	היבוא האזרחי
11,217.65	2,266.79	905.88	411.72	174.78	76.21	41.51	24.01	16.88	13.06	8.97	סך המקורות
4,261.40	930.89	354.36	152.56	63.00	28.40	14.85	8.93	6.26	4.64	3.30	הצריכה הפרטית
2,409.97	443.48	188.20	91.70	37.10	14.92	8.83	5.14	4.06	3.41	2.21	הצריכה הציבורית
1,827.16	367.82	147.42	63.44	26.82	11.48	5.76	3.79	2.60	2.10	1.52	הצריכה הציבורית למעט יבוא ביטחוני ישיר
1,440.77	346.27	135.42	54.17	24.85	12.39	6.43	3.57	2.73	2.47	1.75	ההשקעה הגולמית המקומית
7,529.33	1,644.98	637.20	270.17	114.67	52.27	27.04	16.29	11.60	9.22	6.57	השימושים המקומיים למעט יבוא ביטחוני ישיר
3,105.51	546.16	227.89	113.29	49.83	20.50	11.40	6.38	3.82	2.53	1.71	ערך היצוא בשוק המקומי ²
10,634.84	2,191.14	865.09	383.46	164.50	72.77	38.44	22.66	15.42	11.75	8.28	סך השימושים למעט יבוא ביטחוני ישיר
11,217.65	2,266.79	905.88	411.72	174.78	76.21	41.51	24.01	16.88	13.06	8.97	סך השימושים
380.56	56.84	21.20	7.80	4.73	1.78	0.71	0.36	0.35	0.28	0.16	תשלומים לגורמי ייצור בחוץ לארץ נטו
6,582.74	1,373.74	540.13	243.75	103.06	44.03	23.43	14.64	9.96	7.69	5.33	התוצר הלאומי הגולמי
4,773.42	992.54	390.53	176.29	77.16	31.63	17.45	10.83	7.52	5.84	3.96	התוצר המקומי הגולמי של הסקטור העסקי ³

(1) ראה הערה 1 ללוח ב'1.

(2) ראה הערה 2 ללוח ב'1.

(3) ראה הערה 3 ללוח ב'1.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'־נ'־3
צריכת מוצרים שוטפים, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת											
במחיר		בכמות					הערך במחירים שוטפים				
1984	1983	1984	1983	1982	1981	1980	1984	1983	1982	1981	1980
(אחוזים)						(מיליארדי שקלים)					
374.6	154.1	0.4	6.7	5.5	6.1	— 5.1	1,114.5	234.0	86.3	37.7	17.8
382.3	126.2	— 8.0	2.3	5.8	10.0	— 8.7	566.7	127.8	55.2	24.1	9.5
382.8	117.9	— 1.8	9.0	8.2	1.9	0.9	168.8	35.6	15.0	6.2	2.9
347.7	120.6	— 14.1	— 7.5	3.8	14.8	— 10.4	190.1	49.4	24.2	10.9	3.8
423.3	144.2	— 7.1	9.5	6.4	12.1	— 13.1	207.8	42.7	16.0	7.0	2.8
377.0	143.2	— 2.6	5.1	5.6	7.5	— 6.5	1,681.2	361.8	141.5	61.7	27.3

מזון, משקאות וטבק
צריכת שוטפת אחרת
מזה: דלק ומאור
הלבשה, הנעלה וחפצים אישיים
מוצרים אחרים
סך כל צריכת המוצרים השוטפים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'־נ'־4
רכישת מוצרים בני קיימא, 1980 עד 1984

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת											
במחיר		בכמות					הערך במחירים שוטפים				
1984	1983	1984	1983	1982	1981	1980	1984	1983	1982	1981	1980
(אחוזים)						(מיליארדי שקלים)					
329.9	156.9	— 9.7	7.4	13.8	21.2	— 10.1	124.0	32.0	11.6	4.9	1.8
465.8	122.3	— 37.1	13.2	9.9	22.8	8.8	145.3	40.8	16.2	7.6	3.5
444.5	134.7	— 40.7	26.8	39.6	130.7	— 54.5	121.9	37.7	12.7	4.5	0.9
420.1	136.1	— 31.9	15.6	17.9	37.6	— 8.4	391.3	110.5	40.5	17.0	6.2

ריהוט
ציוד למשקי בית
כלי תחבורה אישיים
סך הכול בני קיימא

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב'נ"5
התפתחות מלאי ההון הגולמי לפי ענפים¹, 1960 עד 1985
(אחוזים)

מלאי הון של מבנים (שיעורי שינוי ממוצעים)					מלאי הון של ציוד (שיעורי שינוי ממוצעים)					סך מלאי הון (שיעורי שינוי ממוצעים)					
1985	1984	—1980 1985	—1976 1980	—1960 1976	1985	1984	—1980 1985	—1976 1980	—1960 1976	1985	1984	—1980 1985	—1976 1980	—1960 1976	
1.6	2.1	2.2	3.7	4.3	1.7	4.5	2.7	7.1	5.4	1.6	2.7	2.3	4.6	4.5	חקלאות
1.4	2.8	2.6	2.1	4.9	2.6	3.0	6.1	6.4	5.3	1.6	2.8	3.0	2.6	4.9	מפעלי מים
0.5	0.9	1.3	4.4	10.3	6.1	7.1	5.9	7.4	6.3	4.7	5.5	4.7	6.5	7.2	תעשייה
					—4.7	.0	—1.3	3.4	7.3	—4.7	.0	—1.3	3.4	7.3	ציוד בנייה
2.7	2.0	4.1	5.5	8.8	6.1	7.7	8.4	12.1	5.8	4.7	5.3	6.5	8.8	7.2	חשמל
1.6	2.5	2.5	4.2	10.0	2.0	5.4	1.2	1.8	13.7	1.9	4.2	1.7	2.7	12.1	תחבורה ותקשורת
1.6	2.5	2.5	4.2	10.0	3.1	2.8	1.9	4.0	14.7	1.9	2.6	2.4	4.2	10.7	מזה: למעט כלי תחבורה
2.2	3.1	3.5	5.0	9.1	7.7	12.2	7.3	6.3	16.8	5.0	7.6	5.4	5.6	11.6	שירותים פרטיים
1.6	2.2	2.5	4.1	7.6	4.2	6.5	4.0	5.0	9.2	3.1	4.6	3.3	4.6	8.4	סך הסקטור העיסקי
3.3	4.0	3.8	6.6	12.4	2.7	3.2	1.8	5.6	19.0	3.2	3.9	3.5	6.5	13.1	שירותים ציבוריים
2.2	2.9	2.9	5.0	8.9	4.1	6.3	3.9	5.0	9.5	3.1	4.5	3.4	5.0	9.2	סך ענפי המשק
2.2	2.9	2.9	5.0	8.9	5.0	6.5	5.0	6.9	8.0	3.3	4.3	3.7	5.7	8.6	מזה: למעט כלי תחבורה
3.6	4.2	4.7	5.8	8.9						3.6	4.2	4.7	5.8	8.9	בתי מגורים
3.0	3.7	4.0	5.5	8.9	4.1	6.3	3.9	5.0	9.5	3.3	4.4	3.9	5.4	9.1	סך כל הנכסים הקבועים

(1) הנתונים הם לתחילת תקופה.

לוח ב'-נ"ו
התפתחות מלאי ההון הנקי לפי ענפים¹, 1960 עד 1985
(אחוזים)

	מלאי הון של מכנים (שיעורי שינוי ממוצעים)					מלאי הון של ציוד (שיעורי שינוי ממוצעים)					סך מלאי הון (שיעורי שינוי ממוצעים)				
	1985	1984	— 1980 1985	— 1976 1980	— 1960 1976	1985	1984	— 1980 1985	— 1976 1980	— 1960 1976	1985	1984	— 1980 1985	— 1976 1980	— 1960 1976
חקלאות	— 0.2	0.3	0.1	1.7	2.2	1.2	5.0	1.0	5.3	4.8	0.3	1.8	0.4	2.8	2.8
מפעלי מים	— 0.5	1.6	1.0	.0	3.3	0.1	0.7	5.6	7.3	6.0	— 0.4	1.5	1.6	0.8	3.6
תעשייה	— 1.8	— 1.7	— 1.2	2.7	10.0	6.8	8.0	4.7	6.3	6.1	4.6	5.4	3.1	5.2	7.1
ציוד בנייה						— 7.3	2.5	— 3.6	— 2.5	5.4	— 7.3	2.5	— 3.6	— 2.5	5.4
חשמל	1.6	0.2	3.3	4.5	7.4	3.5	5.9	6.9	15.7	5.0	2.7	3.6	5.4	10.2	6.2
תחבורה ותקשורת	1.5	2.4	2.4	4.1	10.0	— 0.7	9.3	0.3	— 2.7	12.6	0.6	5.2	1.5	0.8	11.2
מזה: למעט כלי תחבורה	1.5	2.4	2.4	4.1	10.0	3.7	7.1	3.7	— 2.8	13.9	1.7	2.9	2.5	3.3	10.4
שירותים פרטיים	0.1	1.4	1.8	3.8	8.8	6.7	16.3	8.1	4.7	15.7	3.2	7.9	4.6	4.2	10.9
סך הסקטור העיסקי	0.6	1.3	1.5	3.2	7.0	3.1	8.5	3.1	2.5	8.6	1.8	4.8	2.3	2.8	7.7
שירותים ציבוריים	3.4	4.0	3.8	6.6	12.4	3.8	8.3	2.2	— 0.3	18.8	3.4	4.3	3.7	6.0	12.9
סך ענפי המשק	1.9	2.5	2.5	4.6	8.7	3.1	8.5	3.1	2.3	9.0	2.4	4.6	2.7	3.7	8.8
מזה: למעט כלי תחבורה	1.9	2.5	2.5	4.6	8.7	4.9	8.1	4.4	4.9	7.6	2.8	4.1	3.1	4.7	8.4
בתי מגורים	2.0	2.8	3.4	4.7	8.8						2.0	2.8	3.4	4.7	8.8
סך כל הנכסים הקבועים	2.0	2.6	3.0	4.7	8.8	3.1	8.5	3.1	2.3	9.0	2.2	3.8	3.0	4.2	8.8

(1) הנתונים הם לתחילת תקופה.

דיאגרמה ב'נ"ל
 שיעור החיסכון הפרטי מההכנסה הפנויה ממקורות פנים, 1960 עד 1984

אחוזים

